

Scrapiefokprogramma

Overwegingen van schapenhouders

Scrapiefokprogramma

Overwegingen van schapenhouders

Anton Kool

Carin Rougoor

CLM Onderzoek en Advies BV

Culemborg, september 2006

CLM 645 - 2006

Abstract De rammenverordening verplicht schapenhouders met zgn. dubbel-ARR rammen te fokken. Dit rapport beschrijft overwegingen van schapenhouders vóór en tegen deze verordening, zoals deze naar voren kwamen uit interviews en een bijeenkomst met schapenhouders. Naast technische argumenten (o.a. kwaliteit van de rammen, wetenschappelijke onderbouwing van het programma) blijken ook persoonlijke, maatschappelijke en ethische argumenten (o.a. de vraag of je zo fundamenteel in het dier mag ingrijpen) een rol te spelen. Het verdient aanbeveling hier in de beleidsafweging rekening mee te houden.

Oplage 100

Inhoud

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Resultaten	3
	2.1 Uitkomsten interviews	3
	2.2 Uitkomsten bijeenkomst	5
3	Overzicht van argumenten	9
	3.1 Argumenten tegen de rammenvordering	9
	3.2 Argumenten vóór de rammenvordering	10
	3.3 Acceptatie van beleid	11
4	Conclusies en aanbevelingen	13
	4.1 Argumenten	13
	4.2 Veterinair programma	14
	4.3 Aanbevelingen	14
	Bijlage 1 Interview resultaten	15
	Bijlage 2 Aanwezigen bijeenkomst	35

1 Inleiding

Nederland kent voor de schapenhouderij een verplicht TSE-bestrijdingsprogramma. Dit programma omvat, naast de verplichting tot het melden van een uitbraak, een rammenvordering om schapen minder gevoelig te maken voor TSE's. Deze vordering gaat er vanuit dat schapen met een bepaalde genetische structuur (genotype dubbel ARR) meer resistent zijn tegen scrapie of TSE dan andere schapen. Om die reden mogen alleen rammenvordering met genotype dubbel ARR gebruikt worden voor de fokkerij, waarbij een uitstelregeling geldt voor enkele schapenrassen waar dit een probleem vormt. Vanuit de schapenhouderij is er weerstand tegen deze vordering. Discussies hierover richten zich veelal op technisch-inhoudelijke aspecten: is de rammenvordering wel noodzakelijk? Is het wel effectief? Welke risico's brengt het met zich mee? In dit rapport beschrijven we argumenten en beweegredenen van schapenhouders om voor dan wel tegen de rammenvordering te zijn. We willen hierbij naast technisch-inhoudelijke aspecten met dit rapport ook meer inzicht geven in andere aspecten die mogelijk meespelen; aspecten die meer maatschappelijk, persoonlijk of ethisch van aard zijn.

In het rapport geven we een antwoord op de volgende vragen:

1. Wat zijn (wetenschappelijke, ethische, maatschappelijke en persoonlijke) overwegingen vóór, overwegingen tegen en zorgen t.a.v. de wettelijk verplichte rammenvordering van schapenhouders?
2. Wat leeft er onder voor- en tegenstanders van de rammenvordering en hoeveel belang hechten zij aan de verschillende overwegingen?
3. Op basis van welke (weging van) argumenten vinden schapenhouders een verplicht bestrijdingsprogramma al dan niet gerechtvaardigd?

Het betreft een kwalitatief onderzoek. De gegevens zijn afkomstig van persoonlijke interviews en een discussiebijeenkomst met schapenhouders. De geïnterviewden en de mensen die de bijeenkomst hebben bezocht, zijn geselecteerd als zijnde tegen dan wel voorstanders van de verplichte rammenvordering. De resultaten geven dus GEEN representatief beeld van de mening van de gemiddelde Nederlandse schapenhouder. Wel hopen we met dit rapport een zo compleet mogelijk beeld te geven van argumenten die meespelen in de discussie rond de rammenvordering. We gaan vervolgens NIET in op de vraag of argumenten juist of onjuist zijn. Hoofdstuk 2 geeft een verslag van de interviews en de bijeenkomst. In hoofdstuk 3 geven we de belangrijkste en zwaarstwegende voor- en tegenargumenten systematisch weer, zonder volledig te willen zijn. In Hoofdstuk 4 sluit het rapport af met conclusies en aanbevelingen.

2 Resultaten

2.1 Uitkomsten interviews

In de interviews hebben we in april en mei 2006 acht schapenhouders onder-vraagd: vier tegenstanders van de rammenverordening en vier voorstanders. In het interview hebben we gevraagd wat de bekendheid is met de rammenverordening, wat de consequenties daarvan zijn voor hun bedrijf en wat hun mening is over de rammenverordening. Deze punten zijn uitgediept met meerdere vragen. Daarnaast hebben we hen stellingen voorgelegd. De complete vragenlijst met antwoorden van de schapenhouders staat in Bijlage 1. Hieronder geven we een samenvattende beschrijving van de uitkomsten op deze punten.

Bekendheid met de verordening

Iedereen is bekend met de verordening. Enkele voorstanders zijn al voordat de verordening van kracht werd, begonnen met het fokken op scrapieresistentie (dubbel ARR). De Gezondheidsdienst voor Dieren (GD), PVE en vakbladen zijn de meest genoemde informatiebronnen over de verordening. Tegenstanders noemen veel vaker dan voorstanders ook andere bronnen (zoals internet, vereniging etc.) waar zij informatie vergaren over scrapie etc. De informatievoorziening vanuit de overheid wordt door tegenstanders betiteld als eenzijdig en niet objectief. Ook bij voorstanders zijn bedenkingen over de toegankelijkheid van informatie bij de start van het programma. Daarnaast werd destijds over mogelijke alternatieve oplossingen niet gepraat.

De wetenschappelijke achtergronden en onderbouwing zijn bij bijna alle geïnterviewden bekend. Ook hier zien we dat voorstanders vooral afgaan op enkele gangbare bronnen zoals GD en vakbladen. Tegenstanders noemen daarnaast veel meer verschillende bronnen zoals internet, collega's en eigen opleiding.

Consequenties van de verordening

De verplichte inzet van een ram met dubbel ARR is zowel voor voor- als tegenstanders een concrete consequentie van de verordening. Bij voorstanders is deze genetische eigenschap uitgangspunt bij de selectie van rammen. Bij tegenstanders wordt in eerste instantie raseigenschappen als belangrijkste kenmerk genoemd waarop wordt geselecteerd. Dubbel ARR wordt pas in tweede instantie genoemd. Zowel voor- als tegenstanders ervaren dat de kwaliteit van dubbel ARR-rammen in meer of mindere mate tekort komt. Door een minder brede genetische basis blijven sommige kenmerken achter. Echter deze achterstand is, afhankelijk van het ras, al geheel of gedeeltelijk ingelopen. In de beginperiode van de verordening veroorzaakte de grote vraag naar dubbel ARR rammen een prijsstijging. Door die druk werden ook meer rammen van slechtere kwaliteit ingezet. Vooral de tegenstanders geven te kennen dat de beschikbaarheid van goede dubbel ARR rammen voor enkele rassen nu nog steeds beperkt is. Diezelfde schapenhouders geven aan dat de uitstelregeling in het programma onontbeerlijk is om geleidelijk richting dubbel ARR te fokken.

Meningen over de verordening

Voorstanders zien zowel voor- als nadelen van de verordening. Voordelen op het niveau van het bedrijf zijn economisch (meer opbrengsten, beter afzetmogelijkheden) en dat een vervelende ziekte wordt uitgebannen. Eén voorstander ziet echter de hoge kosten als nadeel. Een andere voorstander vreest de afschaffing van het verplichte fokken op dubbel ARR waardoor zijn investeringen mogelijk teniet worden gedaan. Richting de maatschappij zien de voorstanders vooral voordelen voor de uitstraling van de sector en het imago: de sector levert een gezond product. De tegenstanders zien als nadeel de kosten, administratieve rompslomp, aantasting kwaliteit en onvoldoende wetenschappelijke onderbouwing. Eén tegenstander spreekt het argument van de voorstanders dat de verordening positief is voor de uitstraling tegen. Hij geeft aan dat de consument geen benul hiervan heeft en dat dit dus geen meerwaarde heeft.

Een ander nadeel of bezwaar dat een tegenstander noemt is dat de zwaarte van de verordening niet in relatie staat tot de risico's voor de volksgezondheid. Deze risico's zijn volgens hem voldoende geborgd door aanpak op overige punten in de voedselsector (met name veevoeding). Verder is hij van mening dat de aanpak in de schapenhouderij veel strenger is dan de aanpak in de rundveehouderij. Dit vindt hij onrechtvaardig.

Bij navraag naar de onderbouwing blijkt dat alle tegenstanders deze onvoldoende vinden en dat ook enkele voorstanders hierover twijfelen. Twee andere voorstanders vinden de onderbouwing wel voldoende en zeggen dat de kritiek op die onderbouwing niet goed onderbouwd is, of dat 100% zekerheid in de medische wetenschap nooit haalbaar is.

Uit de antwoorden blijkt duidelijk dat de kritische houding is aangescherpt (bij vooral tegenstanders maar ook enkele voorstanders) door voortschrijdend inzicht en een andere risicobeleving van BSE en Creutzfeldt-Jacob nu t.o.v. de periode dat de verordening van kracht werd.

Gevraagd is wanneer een verplichting gerechtvaardigd is. Zowel voor- als tegenstanders geven aan dat er een duidelijke bedreiging van de volksgezondheid moet zijn, de aanpak goed onderbouwd moet zijn en kosten gecompenseerd moeten worden. Tegenstanders geven aan dat de rammenvoeding hier niet aan voldoet. Enkele voorstanders en ook één tegenstander geeft aan dat bij de opzet van de verordening in principe wel werd voldaan aan deze punten met de toen beschikbare kennis. Door voortschrijdend inzicht zijn twijfels ontstaan over de onderbouwing van de aanpak en door allerlei andere maatregelen is de bedreiging van de volksgezondheid veel minder.

Stellingen

Middels 15 stellingen hebben we de schapenhouders gevraagd hun mening over uiteenlopende punten te geven. Enkele punten daaruit:

Voorstanders zien geen belemmering door de verordening voor hun fokkerij. Tegenstanders zien wel belemmeringen en ook het risico dat specifieke kenmerken verloren kunnen gaan. Hieraan gekoppeld is dat tegenstanders aangeven waarde te hechten aan de oorspronkelijke genetische diversiteit van hun koppel.

De effectiviteit van de verordening om TSE in de schapenhouderij te bestrijden wordt in het algemeen onderstreept door voorstanders maar ontkent door tegenstanders. Ook de bijdrage van het programma aan vermindering van het risico op Creutzfeldt-Jacob geeft een vergelijkbaar beeld.

Opvallend is dat voorstanders over het algemeen het fokprogramma in stand willen houden omdat er al zoveel in is geïnvesteerd. Tegenstanders zijn het daar veelal mee oneens, omdat je 'dan nooit iets kunt veranderen'.

2.2 Uitkomsten bijeenkomst

Het laatste onderdeel van het project was een bijeenkomst op 8 juli 2006 met schapenhouders om argumenten verder uit te diepen. Aanwezig waren 14 schapenhouders van verschillend pluimage; grote en kleine koppels, commercieel en niet-commercieel of hobbymatig, gangbare rassen of bijzondere, etc. We hebben er naar gestreefd evenveel voor- als tegenstanders om tafel te hebben. In deze paragraaf bespreken we de uitkomsten van deze middag.

In het plenaire gedeelte van de bijeenkomst zijn voor- en tegenargumenten uitgewisseld die voor een belangrijk deel ook al naar voren zijn gekomen in de interviews (paragraaf 2.1). Hieronder melden we enkele genoemde argumenten die in de interviews niet zijn genoemd.

Argumenten die worden genoemd vóór verplichting:

- Op beleid moet je kunnen vertrouwen. Beleid moet niet 'zwabberen'. We moeten dus doorgaan op de ingeslagen weg.
- Het programma beperkt zich alleen tot een verplichting t.a.v. de ram.

Argumenten die worden genoemd tegen verplichting:

- Melkschapen zijn ongevoelig voor scrapie.
- Binnen bepaalde rassen komt bijna geen ARR voor.
- BSE kan sinds kort ook met een test worden aangetoond.
- De tijdsperiode is te kort om het te realiseren.
- Je moet niet ingrijpen op genniveau. Dat geeft aantasting van de biodiversiteit.

Daarna is de groep uiteen gegaan om in kleinere groepen door te discussiëren over een viertal punten. Hieronder vatten we die discussies samen:

Behoud genetische variatie/diversiteit

Genetische variatie wordt breed erkend als belangrijk. Voorstanders zien geen probleem om met de rammenvoeding die variatie te behouden. Naast technische argumenten om die variatie te behouden (bijv. ARR minder bevestigd) wordt ook de principiële kwestie genoemd dat biodiversiteit in stand moet worden gehouden. Zorgpunt hierbij is dat wellicht nog niet alle kenmerken van de ARR-, ARQ- en VRQ-genen bekend zijn. Wezenlijk punt hierbij is dat we nu direct op genotype selecteren, terwijl dat voorheen alleen op fenotype (uiterlijke kenmerken) gebeurde. Wellicht fokken we daarmee iets kostbaars weg en halen we iets ongewenst binnen?

Behoud oorspronkelijkheid

In de meer oorspronkelijke, "primitievere" rassen, die de basis vormen van de nieuwere rassen bevindt zich nauwelijks dubbel ARR. Hierop fokken tast de oorspronkelijkheid van het ras aan. We moeten als schapenhouders respect hebben voor elkaars rassen en de basiskeuzes voor het fokbeleid overlaten aan de stamboeken. Bovendien kunnen die oorspronkelijke rassen op enig moment weer van belang zijn voor de nieuwere rassen. Deze nieuwere rassen zijn per slot van rekening uit dit genenmateriaal gefokt.

Overschrijden we misschien een onzichtbare grens?

Als we kijken wat schapenhouders nog wel of net niet meer acceptabel vinden (wanneer overschrijdt je een grens?) dan blijkt dit enigszins te verschillen tussen de commerciële en de niet-commerciële sector. Binnen bijvoorbeeld de commerciële melkveehouderij worden koeien niet oud. Dat is een min of meer noodgedwongen keus uit economische overwegingen. Vanuit niet-commerciële overwegingen (vanuit de hobbyboer bezien) is dat eigenlijk onaanvaardbaar. Dit geeft aan

dat die grens van wel of niet onaanvaardbaar op een heel ander niveau kan liggen bij verschillende mensen die om verschillende redenen dieren houden. Dat geldt ook voor de schapenhouderij.

Een van de schapenhouders stelt zich de vraag of selectie van dieren op genniveau wel verantwoord is en acceptabel: "Is dit goed rentmeesterschap?", "Kunnen we dieren dit aandoen?", "Hebben we oog voor het wezenlijke van het dier?".

Wanneer verplichting aanvaardbaar?

Een verplicht programma waarbij ingegrepen wordt op genniveau is alleen aanvaardbaar in geval van een volksgezondheidsprobleem of een ernstig dierziekteprobleem gerelateerd aan één genotype, en indien er geen andere bestrijdingsmethoden beschikbaar zijn. Maar het is de allerlaatste bestuurlijke maatregel, die pas mag worden toegepast als andere middelen zijn uitgeput. Met het fokken op één genotype gooi je meer weg, en je weet niet precies wat.

Voor scrapie gaan bovengenoemde punten volgens veel van de schapenhouders die op de bijeenkomst waren nu niet meer op. BSE is tot nu toe niet bij schapen in de praktijk geconstateerd. BSE is op zijn retour, en er is een snelle onderscheidende test tussen scrapie en BSE beschikbaar.

Voorstanders zien economische nadelen als de verplichting wordt afgeschaft, want dan kunnen zij hun investeringen niet meer terugverdienen. Tegenstanders zijn van mening dat de sector breed betrokken moet worden. Nu heeft men het programma ervaren als een verhaal van LTO, PVE en GD, waarbij grote delen van zowel de commerciële als de kleinschalige schapenhouderij onvoldoende zijn betrokken.

Het laatste onderdeel van de middag was het beoordelen van verschillend beleidsopties. Hieronder volgt een verslag daarvan.

Optie 1. Ongewijzigd doorgaan met het algemeen verplichte fokprogramma.

Voorstanders van deze optie gaven aan dat bij het doorgaan met het programma Nederland over 3 jaar voor 90% scrapie-vrij is. Het eerdere genoemde argument dat we al teveel geïnvesteerd hebben om nu te stoppen werd hier ook genoemd. Als randvoorwaarden worden genoemd: aanpassen met nieuwe inzichten en rekening houden met kleine rassen.

Tegenargumenten waren o.a. dat er geen gevaar meer is voor volksgezondheid en verlies van biodiversiteit met alle risico's van dien. Scrapie is een op zichzelf staande dierziekte. Laat scrapiecertificering gelijk worden aan zwoegercertificering bijvoorbeeld.

Optie 2. Doelstelling van het programma aanpassen.

Toelichting: Als een bepaald percentage van de schapenstapel het ARR-gen heeft, geeft dit voldoende resistentie in de schapenstapel om een uitbraak van klassieke scrapie dood te laten lopen. Als dit is bereikt, hoeft niet verder op ARR te worden geselecteerd.

Deze optie vond de meeste bijval tijdens de bijeenkomst. Hierbij is wel de nuanceering op zijn plek dat de beoordeling van deze optie door schapenhouders afhankelijk zal zijn van concrete invulling: welke percentages gelden voor welke rassen? Argumenten en opmerkingen die ten voordele van deze optie worden genoemd hebben vooral betrekking op de mogelijkheid om binnen deze optie bijzondere rassen met zeer lage ARR-percentages te vrijwaren van het fokken op dubbel ARR, of dit in ieder geval beperkt te houden.

Als tegenargumenten wordt ingebracht dat je hiermee het risico loopt om snel terug bij af te zijn; het aandeel ARR zal teruglopen.

Optie 3. Geen verplichte ARR-fokkerij.

Op dit moment zijn voldoende ARR-rammen beschikbaar. Sperma van ARR-rammen van alle rassen wordt ingevroren. Dit kan gericht worden ingezet om weer een gezonde veestapel in een bedrijf op te bouwen als er toch een uitbraak van klassieke scrapie komt.

Voorargumenten die gegeven zijn, zijn o.a. dat het vooral acceptabel is omdat de verplichting eraf gaat en het aansluit bij het beperkte gevaar voor de volksgezondheid. Over het invriezen van sperma en een genenbank bestaan vragen en twijfels. O.a. dat het alleen bruikbaar is bij laparoscopie (via de buikwand inbrengen van sperma met een veel hoger drachtigheidspercentage van circa 80% i.p.v. 5%). Een tegenargument is dat er nu teveel is geïnvesteerd om te stoppen.

Optie 4. Conform de EU verordening.

Geen verplichting voor niet-stamboekfokkers; verplicht programma voor stamboekfokkers met als minimeisen het genotyperen van de rassen en het elimineren van VRQ (Beschikking van de Commissie 2003/100/EG).

Een aantal schapenhouders vrezen dat hiermee de stamboeken leden zullen verliezen. Ook de afhankelijkheid van grotere lidstaten wordt gezien als bedreiging. Een voorstander geeft aan dat dit akkoord is mits de biodiversiteit voldoende is gewaarborgd.

Optie 5. In de commerciële sectoren geldt de ARR-fokkerij-verplichting.

In andere sectoren niet.

Deze optie vond de minste bijval tijdens de bijeenkomst: schapenhouders zien dit over het algemeen niet zitten. Argumenten zijn dat het financiële voordeel dan weg is en stamboekfokkers moeten blijven fokken op kwaliteit.

3 Overzicht van argumenten

In dit hoofdstuk zetten we de belangrijkste en voor de schapenhouders zwaarstwegende argumenten voor en tegen de rammenverordening op een rij. Vervolgens gaan we in op de vraag onder welke voorwaarden beleid acceptabel wordt geacht.

3.1 Argumenten tegen de rammenverordening

Technische argumenten

De weerstand tegen het fokken op dubbel ARR wordt door schapenhouders met name onderbouwd met technische argumenten. Dubbel ARR geeft bijvoorbeeld minder beveelsheid en er heerst vrees dat we daarmee essentiële eigenschappen verliezen of juist ongewenste binnenhalen.

De tegenstanders zijn (nog) kritischer geworden in de loop van het programma, omdat ze van mening zijn dat de onderbouwing magerder is geworden en de risico-inschatting (t.a.v. BSE en Creutzfeldt-Jacob) is veranderd.

De volgende technische argumenten kwamen steeds terug in de gesprekken en discussies:

- Het ras levert in op andere kenmerken (vruchtbaarheid, beveelsheid, melkgift, etc.).
- Dit fokkerijprogramma geeft risico op inteelt; versmalling van bloedlijnen.
- Op het ARR-gen liggen ook andere eigenschappen. Het is onduidelijk welke kenmerken je met deze verordening selecteert of juist uitbant.
- Risico op andere ziekten door deze genetische versmalling.
- Er is te weinig bekend over het risico op TSE; de onderbouwing van de verordening is onvoldoende. Het geheel is teveel gebaseerd op aannames. Het is niet aangetoond dat bijvoorbeeld VRQ-dieren een onaanvaardbaar risico vormen.
- De volksgezondheid is niet in het geding.
- Binnen bepaalde rassen komt bijna geen ARR voor.
- BSE kan sinds kort ook met een test worden aangetoond.
- De tijdsperiode van het programma is te kort om het te realiseren.
- Ook dubbel-ARR dieren kunnen TSE krijgen, er zijn geen volledig resistente dieren.
- Het is in feite een niet bestaand probleem; het risico op overdracht naar de humane sector is er niet.
- Sinds het moment dat de verordening van kracht werd, zijn wetenschappelijke inzichten gewijzigd. De verordening zou hierop moeten worden aangepast.

Maatschappelijke, ethische en persoonlijke argumenten

Tijdens de bijeenkomst met schapenhouders kwamen naast de technische problemen ook principiële kwesties aan bod: Er werden vraagtekens gezet bij het op dit niveau "sleutelen" aan dieren. "Is dit goed rentmeesterschap?", "Kunnen we dieren dit aandoen?", "Hebben we oog voor het wezenlijke van het dier?". Deze vraagtekens zijn vooral principieel en op gevoel. Al zijn de tegenargumenten nog zo goed (stel dat dubbel ARR een veel betere groei realiseert) dan nog blijven deze vraag-

tekens bestaan. Dat is vergelijkbaar met de tegenstand die Monsanto ondervond bij de introductie van BST (rundergroeihormoon) in Europa. Toen gaven tegenstanders ook vooral technische argumenten. Ondanks zeer uitvoerige en onderbouwde tegenargumenten van Monsanto bleven de tegenstanders tegen. Later bleek dat die tegenstand ook veel meer op principiële kwesties gestoeld te zijn.

In de bijeenkomst hebben we onderzocht waar dan de grens ligt, tot hoever mag je gaan? Duidelijk was dat deze grens nogal verschillend kan liggen tussen verschillende schapenhouders. Deze grens zal verschillen tussen commerciële en niet-commerciële schapenhouders. Zwart-wit gesteld gaat het bij een commerciële houder vooral om de prestaties van het dier, terwijl het bij een niet-commerciële veel meer draait om het schaap op zich. Oorspronkelijkheid van het ras is daarin van belang. Die oorspronkelijkheid veranderen is, zwart-wit gesteld, veel minder acceptabel bij de niet-commerciële houder dan bij de commerciële.

Samengevat komen we tot de volgende maatschappelijke, ethische en persoonlijke argumenten en uitspraken:

- Het programma is een te zwaar middel; de ingreep staat niet in verhouding tot het belang. Het risico van Creutzfeldt-Jacob in de humane sector veroorzaakt door TSE in dierlijke sectoren is al zover teruggebracht (vooral door aanpak veevoeding) dat de zware aanpak in de schapenhouderij niet in verhouding staat tot verder verlagen van dat reeds geringe risico.
- In mijn persoonlijke situatie is dit fokprogramma niet noodzakelijk, want melkschapen krijgen geen scrapie.
- Je moet niet ingrijpen op genniveau.
- Het geeft aantasting van de biodiversiteit. Dit heeft mogelijk gevolgen die we niet kunnen overzien ("Eenzijdigheid wreekt zich altijd", stelde een van de schapenhouders tijdens de bijeenkomst).
- Je tast de "oorspronkelijkheid" van het dier aan. In de meer oorspronkelijke, "primitievere" rassen komt dubbel ARR nauwelijks voor: "Dat is niet voor niets!".
- "Je weet niet wat je doet als je op genotype fokt".

Naast deze zaken, merken we in de gesprekken ook dat sommige schapenhouders vinden dat de schapensector niet eerlijk wordt behandeld:

- De schapenhouderij wordt zwaarder aangepakt dan de rundvee- en geitenhouderij. De reden hier achter is nooit uitgelegd.
- Het Nederlandse programma is strenger / wijkt af van de EU-regelgeving. Men vraagt zich af waarom.

Een argument dat niet specifiek naar voren is gekomen uit de interviews en de bijeenkomst, maar dat wel in andere gesprekken wordt genoemd:

- "De overheid grijpt te ver in mijn individuele vrijheid in, met langjarige gevolgen. Ik wil zelf kunnen beslissen welke rassen ik wel of niet gebruik."

3.2 Argumenten vóór de rammenvordering

Technische argumenten

Het programma is opgezet vanwege risico's van BSE en Creutzfeldt-Jacob. Onder de voorstanders van het programma wordt dit echter veelal niet als belangrijk argument voor het programma aangevoerd. Argumenten richten zich meer op de sector: we leveren een gezond product.

Samengevat komen we tot de volgende argumenten:

- Het scrapievrij zijn geeft toegevoegde waarde.
- Het programma beperkt zich alleen tot een verplichting t.a.v. de ram. Dat is dus heel beperkt en geeft geen problemen.
- Belangrijk voor de export.
- Scrapie is een heel vervelende ziekte. Goed om dit uit te bannen.

Maatschappelijke, ethische en persoonlijke argumenten

Voorstanders zijn het allemaal eens met de stelling "Laten we het fokprogramma vooral in stand houden, we hebben er al zoveel in geïnvesteerd", terwijl tegenstanders het hier grondig mee oneens zijn.

De voorstanders zijn veelal voorlopers in die zin dat ze veelal voorafgaand aan het fokprogramma bezig waren om te selecteren op ARR-dieren. Daardoor hebben ze meer tijd gehad om over te gaan op dubbel ARR dieren wat negatieve gevolgen voor hun koppel en fokstrategie beperkte.

Samengevat komen we tot de volgende maatschappelijke, ethische en persoonlijke argumenten vóór de rammenvordering:

- Voedselveiligheid. Naast daadwerkelijke voedselveiligheid gaat het om de ervaring van de consument, de emotie. Die krijgt zo de indruk dat de sector er alles aan doet om een veilig product te leveren.
- Op beleid moet je kunnen vertrouwen. Beleid moet niet 'zwabberen'. We moeten dus doorgaan op de ingeslagen weg.
- We hebben al teveel in het programma geïnvesteerd om nu te stoppen.
- Sommige schapenhouders hebben persoonlijk geïnvesteerd in het fokprogramma en hebben nu schapen met dubbel-ARR. Ze willen nu graag financieel hun voordeel mee doen.

Een argument dat niet specifiek naar voren is gekomen uit de interviews en de bijeenkomst, maar dat wel in andere gesprekken wordt genoemd:

- Om scrapie de wereld uit te krijgen, is het belangrijk dit gezamenlijk, collectief met alle schapenhouders aan te pakken. Dat kan alleen d.m.v. een verplichting.

3.3 Acceptatie van beleid

Op basis van de resultaten van de interviews en de bijeenkomst ontstaat het beeld dat schapenhouders die op commerciële gronden schapen houden veelal voorstander van het programma zijn met de pragmatische gedachte dat snel inspelen op beleid voordelen heeft. De tegenstanders lijken vooral schapenhouders te zijn die niet op commerciële gronden maar meer vanuit liefhebberij voor een bepaald ras schapen houden. Dit is echter geen wet van Meden en Perzen: ook in de commerciële schapenhouderij zijn schapenhouders met bezwaren tegen de rammenvordering, bijvoorbeeld doordat binnen het schapenras dat zij houden, ARR weinig voorkomt of omdat nooit scrapie is aangetoond in dit ras.

Uit de interviews en de bijeenkomst komen drie voorwaarden naar voren, door zowel voor- als tegenstanders genoemd, waaraan een verplicht veterinaire programma moet voldoen:

1. Algemeen belang: Er moet een duidelijke link met de volksgezondheid zijn: humaan risico (zoönose).

2. Onderbouwing: tegenstanders: "Het moet onomstotelijk vaststaan dat met zo'n programma het betreffende probleem wordt opgelost zonder onacceptabele schadelijke bijwerkingen". Voorstanders: "Er moet geen twijfel over de onderbouwing zijn".
3. Compensatie: tegemoetkoming van kosten en/of gederfde inkomsten.

Op grote lijnen lijken voor- en tegenstanders het eens over de voorwaarden waaraan moet worden voldaan, waarbij de tegenstanders sterker benadrukken dat de bewijsvoering / de onderbouwing **onomstotelijk** moet vaststaan en dat er geen onacceptabele schadelijke bijwerkingen mogen zijn.

Overige voorwaarden die worden genoemd zijn dat 'een programma moet minimaal zes jaar duren, om investeringen terug te kunnen verdienen' door voorstanders en dat het eerlijk moet zijn t.o.v. andere sectoren' (tegenstanders).

Vooraf tegenstanders vinden niet dat de rammenvoerordening voldoet aan deze voorwaarden. Met name voorwaarde 2 vormt een probleem (voor dit programma, maar naar waarschijnlijk ook voor velerlei andere programma's). In feite gaat het hier om twee moeilijk haalbare eisen: (1) volledige onderbouwing en (2) geen ongewenste bijwerkingen. Ook bij voorstanders zijn twijfels of de rammenvoerordening wel voldoet aan de voorwaarden.

Om nader inzicht te krijgen welk aspect van de rammenvoerordening de meeste weerstand oproept, hebben we de schapenhouders alternatieve beleidsopties voorgesteld. De optie waarbij de doelstelling van de verordening wordt aangepast (bepaald percentage van de Nederlandse schapenstapel dubbel ARR is, resistentie voldoende is gewaarborgd en er niet verder op dubbel ARR hoeft te worden gefokt) had duidelijk de voorkeur. Het meest genoemde voordeel hiervan is dat bijzondere rassen waar dubbel ARR weinig voorkomt gespaard kunnen worden van de verplichting om met dubbel ARR te fokken. Daarnaast speelt dat in deze situatie de genetische variatie, de biodiversiteit, blijft bestaan.

Zowel voor- als tegenstanders wijzen erop dat er geen 100% sluitende onderbouwing is van de rammenvoerordening. De voorstanders accepteren dit echter als een gegeven ("100% zekerheid kan nooit gegeven worden"), terwijl de tegenstanders dit als argument tegen de rammenvoerordening gebruiken.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Argumenten

Kijken we naar de argumenten die tegenstanders aandragen tegen het bestrijdingsprogramma, dan komt hier niet één bepaald argument naar voren. Er is een gevoel van onvrede over het programma waarbij de volgende aspecten spelen (in meer of mindere mate, dit verschilt per persoon):

- Twijfel over het nut en de onderbouwing van het programma. Dit gevoel is de laatste jaren sterker geworden.
- Twijfel over de risico's die het programma met zich meebrengt.
- Twijfel of je wel zo fundamenteel in het dier in mag grijpen.
- Praktische problemen die ze ondervinden als gevolg van het programma (zoeken naar geschikte ram etc.).
- Het gevoel dat de schapensector harder wordt aangepakt dan andere sectoren. Met name de ethische, maatschappelijke en persoonlijke argumenten zijn tot nu toe onderbelicht gebleven.

De verschillende aspecten versterken elkaar. Sommige schapenhouders hebben bijvoorbeeld met name twijfels bij de onderbouwing. Dit maakt dat ze de risico's ook meer gaan benadrukken.

Hoewel vanuit LNV de eventuele dreiging voor de volksgezondheid een belangrijk argument is voor de rammenvordering, wordt dit onder voorstanders van de verordening niet als belangrijkste argument genoemd. Voorstanders hebben veelal een wat pragmatische benadering: de verordening is verplicht, dus doe ik mee en probeer er mijn voordeel mee te doen. Het leveren van een gezond product zien ze daarnaast als argument voor de verordening.

We concluderen dat bezwaren van tegenstanders zowel wetenschappelijk, als ethisch en persoonlijk van aard zijn. Argumenten van voorstanders zijn met name maatschappelijk ("leveren van een goed product") en persoonlijk ("ik kan er financieel voordeel uit halen"). Sommige van de tegenstanders die we hebben gesproken, hebben zich sterk verdiept in de wetenschappelijke onderbouwing van de verordening. De voorstanders minder; een deel van hen neemt aan dat deze onderbouwing goed is, omdat experts er naar gekeken hebben. Een ander deel van de voorstanders heeft in de loop der tijd toch wat twijfels gekregen bij de onderbouwing van de verordening.

In dit rapport spreken we steeds over voorstanders en tegenstanders. In praktijk blijkt deze scheidslijn echter niet zo helder. Sommige tegenstanders zien bijvoorbeeld de voordelen van de verordening in bepaalde situaties in, maar zijn tegen een algemene verplichting. Daarnaast zijn er voorstanders die nadrukkelijk ook de nadelen van de verordening onder ogen zien en vinden dat hier beleidswijzigingen wenselijk zijn.

4.2 Veterinair programma

In de interviews en bijeenkomst is nagegaan op welke punten het huidige programma weerstand oproept, aan welke voorwaarden een dergelijk programma zou moeten voldoen en is nagedacht over alternatieven.

Als voorwaarden voor een verplicht veterinair programma worden genoemd:

1. Het moet in het algemeen belang zijn; de volksgezondheid moet in het geding zijn.
2. Onderbouwing; het moet vaststaan dat met het programma het betreffende probleem wordt opgelost.
3. Compensatie; tegemoetkoming in kosten / gedeerde opbrengsten.

Er moet een goede balans zijn tussen de zwaarte van het programma en het achterliggende algemeen belang. Beide aspecten zijn subjectief en verschillen van persoon tot persoon. Het feit bijvoorbeeld dat gevolgen van de rammenvoerordening tot op zekere hoogte onomkeerbaar zijn, maakt dat het programma door veel tegenstanders als 'zwaar' wordt ervaren.

De tegenstanders vinden veelal dat aan geen van deze voorwaarden overtuigend wordt voldaan. Ook voorstanders hebben twijfels of aan deze voorwaarden is voldaan.

In praktijk zal het echter voor ieder programma moeilijk zijn om aan al deze drie voorwaarden te voldoen. De meeste weerstand tegen het huidige programma zit in de algemene verplichting. Grote en kleine koppels en gangbare en bijzondere rassen worden over één kam geschoren. Slechts voor enkele rassen is een uitzonderingsregeling en dit is slechts uitstel: men zal op den duur ook moeten geloven aan de verplichting.

Tijdens de bijeenkomst bleek er veel draagvlak voor een programma waarbij op ARR gefokt wordt tot een bepaald percentage van de schapenstapel dubbel ARR is. De uiteindelijke waardering van zo'n programma door schapenhouders zal echter ook afhankelijk zijn van de concrete invulling: welke percentages gelden voor welke rassen? In principe komt zo'n programma tegemoet aan allerlei bezwaren tegen het huidige programma: biodiversiteit blijft bestaan, er zijn mogelijkheden voor rassen met lage percentages ARR, etc.

Ook de optie om het beleid gelijk te schakelen aan de EU-verordening (Beschikking van de Commissie 2003/100/EG) werd door veel mensen positief beoordeeld.

4.3 Aanbevelingen

Op basis van de uitkomsten van interviews en bijeenkomst, komen we tot de volgende aanbevelingen:

- *De schapenhouderij is een zeer diverse sector; commerciële houderij (met weer meerdere doelen: o.a. melkproductie, vleesproductie, begrazing van natuurgebied) hobbymatige houderij, verschillende rassen, etc. Houdt bij aanpassingen in het scrapiebeleid nadrukkelijk rekening met deze verschillen.*
- *Voor de acceptatie van beleid is het van belang dat opvattingen die leven onder schapenhouders worden gehoord en in de beleidsafwegingen worden betrokken.*
- *Ethische, maatschappelijke en persoonlijke argumenten zijn tot nu toe onderbelicht gebleven in de discussie over de rammenvoerordening. Deze argumenten blijken echter heel belangrijk. In de beleidsafweging moet dan ook nadrukkelijk rekening worden gehouden met deze aspecten, anders zal de tegenstand tegen het programma blijven bestaan.*

Bijlage 1 Interview resultaten _____

We hebben acht schapenhouders geïnterviewd over de rammenverordening. In deze bijlage staan per vraag alle antwoorden van de schapenhouders geanonimiseerd weergegeven. Vier van deze schapenhouders zijn 'tegenstanders' van het bestrijdingsprogramma, drie zijn 'voorstanders' en één schapenhouder was in eerste instantie voorstander (en was ook als voorstander aangemeld), maar is in de loop der jaren kritischer geworden t.a.v. de verordening. Ondanks dat hebben we deze schapenhouder in hier gegroepeerd onder de voorstanders. Tijdens de interviews hebben we gesproken over 'het fokprogramma', hiermee doelen we op de rammenverordening.

De antwoorden van de tegen- en voorstanders zijn respectievelijk genummerd van 1 t/m 4 en van a t/m d.

Wat is de omvang en samenstelling van uw schapenkoppel (ras en aantal dieren)?

TEGENSTANDERS:

- (1) 650 ooiën, Duitse zwartkoppen, nu 650 lammeren tweede aflamseizoen begint nu. Met zijn koppel graast hij natuurterreinen af. 85 ha in eigendom, rest los. 3 vaste krachten in dienst.
- (2) ± 20 ooiën en 5 fokrammen, ras: Cambridge.
- (3) Drents Heideschaap een Soay schaap (dit ras heeft totaal geen ARR gen!). 1 ram en 12 ooiën.
- (4) 45 schapen grotendeels Texelaars plus sinds 1 jaar enkele Cambridge. Beide stamboek.

VOORSTANDERS:

- (a) Was 350 nu 80 Swifters (vanwege eigen gezondheid gekrompen). In de loop der tijd is huisverkoop van dekbedden en andere artikelen van wol een flinke tak geworden.
- (b) 100 fok ooiën, waarvan ± 75 witte Texelaar en 25 blauwe Texelaar (=zwart en na scheren 'blauw'. Is wat ruimer en functioneler dan witte Texelaar), 35 'aanfok'ooiën (jonge aangehouden ooiën) en 4-5 rammen.
- (c) 56 volwassen dieren: 8 rammen, 10 1 jarige dieren en rest ooiën. 1/3 blauwe en 2/3 witte Texelaar.
- (d) Friese melkschapen: 49 dieren. Tot vorig jaar had hij 100 melkschapen. Daarvan heeft hij er 50 geëxporteerd naar Griekenland. Dat waren allemaal ARQ-ARR dieren. De ARR-ARR dieren heeft hij gehouden.

1 Bekendheid met fokprogramma

1.1 Bent u bekend met het fokprogramma tegen scrapie? Zo ja, wat zijn volgens u de belangrijkste punten van het fokprogramma?

TEGENSTANDERS:

- (1) Ja, vanaf bepaalde datum verboden om ooiën te laten dekken, tenzij rammen met het dubbel ARR genotype gebruikt worden. Bepaalde rassen hebben een uitzondering hiervoor, bijv. enkele inheemse en buitenlandse rassen.
- (2) Ja, met het programma wordt gestreefd om het risico op verspreiding van Creutzfeldt-Jacob zo gering als mogelijk te maken. Het programma omvat een aantal maatregelen om hiertoe te komen.

- (3) Ja, het op versnelde basis toewerken naar een schapenstapel met alleen dieren met een dubbel ARR genotype. EU insteek is anders: alleen VRQ eruit. Alle maatregelen zijn erop gericht om geheel dubbel ARR te worden.
- (4) Ja, selecteren op dubbel ARR dieren waardoor je genetisch ongevoelige dieren overhoudt. Belangrijk is de combinatie van dit programma met de strategie waarbij in geval van scrapie de gehele koppel geruimd wordt.

VOORSTANDERS:

- (a) Ja, het fokken op dubbel ARR dieren om ongevoeligheid voor scrapie in de Nederlandse schapenstapel te vergroten.
- (b) Ja. Voordat het fokprogramma van kracht was, zijn zij al gestart met bloedonderzoek (in '99). Drie rammen hadden toen ARQ en maar 3 dubbel ARR (van de 39 onderzochte dieren). Advies van GD aan hen was destijds: "Zolang er geen V in zit is het goed". GD gaf aan dat er ongeveer tien jaar zou zijn om naar dubbel ARR te gaan fokken. Zo zijn zij langzaam aan begonnen met fokken richting dubbel ARR, dat was maar goed ook want zij hadden een vrij slechte Ausgangssituatie.
- (c) Ja, hij behoort tot de groep die al vroeg begonnen is aan scrapiebestrijding. Hij was namelijk vanaf het begin overtuigd van het nut. Vroeger leerde hij op de MAS (was toen 16-17, nu is hij 62) dat scrapie in Engeland al veel meer voorkwam dan in Nederland. Toen BSE problematiek begon was duidelijk dat meeste BSE ook in Engeland zat + meest Creutzfeldt-Jacob gevallen. Dat wekte het gevoel dat die drie duidelijk gelinkt zijn voor hem.
We zijn nu begonnen dus zullen we door moeten. Er zit immers ook al flinke subsidie in.
- (d) Ja, inzetten van dubbel ARR rammen.

1.2 Hoe bent u op de hoogte geraakt met het fokprogramma? Wat zijn voor u de belangrijkste informatiebronnen? (meerdere opties mogelijk):

Onderstaande tabel geeft aan hoeveel tegenstanders (rood) en hoeveel voorstanders (groen) een bepaalde informatiebron noemen.

Informatie van PVE / LNV	■	■			■	■		
Vakbladen	■				■	■	■	
Veearts								
Gezondheidsdienst	■	■	■		■	■	■	■
Handelaar								
Collega schapenhouders								
Groep Noodkreet Schapensector								
NBvH								
Anders*)	■	■	■	■	■			

*) Tegenstanders noemen: internet, bestuurlijk, hobbyvereniging en eigen opleiding (dierenarts). Voorstander noemt het stamboek.

1.3 Wat vindt u van de informatievoorziening? Mist u bepaalde aspecten, zo ja welke?

TEGENSTANDERS:

- (1) Zeer eenzijdig. Alleen voorargumenten komen aan bod. Tegenargumenten komen in geheel niet aan de orde, terwijl in de jaren '90 al wetenschappelijke tegenargumenten bekend waren.
Wat hem dwars zit is dat er voorafgaand aan het fokprogramma geen open discussie mogelijk was tussen voor- en tegenstanders, bijvoorbeeld middels een congres/symposium waar de voors en tegens tegenover elkaar geplaatst hadden kunnen worden. Dit is bijvoorbeeld wel gebeurd in de recente discussie rond de grazers in Oostvaardersplassen. Rond '97 heeft hij de tegens ook al kenbaar gemaakt richting LNV maar daar is toen niets mee gedaan.

- (2) Vanuit de optiek van GD is het zeer goede communicatie. De boodschap die zij over willen brengen, brengen zij goed over.
Echter de wetenschappelijke info en praktische argumenten die niet in dit beleid passen komen niet in infovoorziening naar voren. Langzamerhand komt deze info wel breder beschikbaar in bijvoorbeeld vakbladen. Dit komt ook omdat de kennis voortschrijdt en er dus steeds meer bekend wordt.
- (3) Vanuit GD vaag en niet objectief. Het is/was alleen info over de procedure. Hij mist: info over de bredere consequenties van het programma. Argumenten voor het houden van schapen liggen veel breder dan alleen commercieel. Dat zijn bijvoorbeeld argumenten zoals het in stand houden van een bepaald ras met specifieke kenmerken. Daar wordt niet op ingegaan. En er wordt dan voorbijgegaan aan het feit dat bij Drents Heideschaap slechts 10% over dubbel ARR beschikt. Vragen over bloedonderzoek zijn bijvoorbeeld niet beantwoord. Ook het waarom van dit programma in relatie tot de aanpak bij runderen (alleen maatregelen in voerlogistiek en check aan de slachtlijn) is nooit verklaard. Schapen worden zwaarder aangepakt dan runderen omdat die ook aan de slachtlijn gecheckt worden en daarnaast ook nog een verplicht fokprogramma moeten doen. Hij is vanuit zowel runderen schapen en geiten erbij betrokken. Hij ergert zich er vooral aan dat de schapensector relatief zwaar wordt aangepakt met het fokprogramma t.o.v. de rundersector (voermaatregelen en check aan slachtlijn) en de geitensector (geen maatregelen). De reden hier achter is ook nooit uitgelegd.
- (4) Opmerkelijk is dat hij als veearts niet de info krijgt die hij als schapenhouder van de GD en PVE ontvangt. In de praktijk leven wel veel vragen over scrapie en het programma maar die kan hij goed beantwoorden. Daarvoor gebruikt hij veel zijn eigen ervaring als schapenhouder.
De lijnen naar de GD zijn voor hem als veearts kort en over die info heeft hij verder niets aan te merken.

VOORSTANDERS:

- (a) De toegankelijkheid van de info was vooral in beginperiode slecht. Het heeft een aantal jaren geduurd voordat mensen die niet bij stamboek zaten ook dieren konden laten onderzoeken. Dat wekte een slechte indruk bij die groep mensen.
Verder heeft hij de aanbeveling gedaan om dubbel ARR rammen herkenbaar te maken aan oormerk. Dat zou het een stuk toegankelijker en makkelijker maken.
- (b) Terugkijkend op start van programma was communicatie er duidelijk op gericht dat fokprogramma enigste weg was om te bewandelen. Over alternatieven werd niet gerept. Nu komen er steeds meer signalen dat fokprogramma wellicht niet de goede weg blijkt te zijn (bijvoorbeeld in de pers). Op basis daarvan groeit de twijfel bij hem of 'hij (we) wel op het goede paard gewed heeft (hebben)'.
- (c) Nee, hij vindt het voldoende. Via vakbladen komt er nu ook info over de tegenargumenten, dus dat mist hij ook niet.
- (d) Voldoende informatie via het stamboek, het landbouwblad en de GD.

1.4 Bent u bekend met de wetenschappelijke achtergronden en onderbouwing van het fokprogramma?

TEGENSTANDERS:

- (1) Ja
- (2) Ja, het probleem wat de GD wil aanpakken is helder alleen wordt bij die onderbouwing voorbij gegaan aan andere info.
Maar we moeten in ogenschouw nemen dat de situatie indertijd bij het opzetten van het programma anders was dan nu. Toen was er minder kennis en er was een veel groter angstbeeld. Nu is dat angstbeeld geringer en is door voortschrijdende kennis veel meer bekend geworden over relatie ARR en voorkomen TSE.

- (3) Ja, maar pas sinds recent.
- (4) Ja, redelijk tot goed.

VOORSTANDERS:

- (a) Ja
- (b) Nee niet in die mate dat hij de achtergronden etc goed kan uitleggen. De conclusies zijn hem wel duidelijk. Hij voegt er aan toe dat er in het begin totaal geen ruimte was voor twijfel daarover.
- (c) Ja
- (d) Ja; dubbel ARR is resistent tegen scrapie.

Zo ja, welke bronnen gebruikt u daarvoor?

Onderstaande tabel geeft aan hoeveel tegenstanders (rood) en hoeveel voorstanders (groen) een bepaalde informatiebron noemen.

Informatie van PVE / LNV								
Vakbladen								
Veearts								
Gezondheidsdienst								
Handelaar								
Collega schapenhouders								
Groep Noodkreet Schapensector								
NBvH								
Anders*)								

*) Tegenstanders noemen hier internet, eigen opleiding (levensmiddelentechnologie / diergeneeskunde). Voorstanders noemen het stamboek en Platform Stamboeken.

2 Consequenties fokprogramma voor het bedrijf

2.2 Op welke wijze doet u mee met het verplichte fokprogramma?

Inzet ARR-ram								
Fokprogramma GD								
Uitstelregeling								
Anders*								

* Bloedonderzoek van rrammen en ooilammeren.

Toelichting van de tegenstanders:

- (2) De uitstelregeling is onontbeerlijk voor de kleinere rassen waarbinnen maar weinig dubbel ARR dieren beschikbaar zijn. Met deze uitzondering kan namelijk op een verantwoorde (dus met behoud van specifieke eigenschappen) gefokt worden richting dubbel ARR. Via deze weg van geleidelijkheid lukt dat ook aardig. Zo langzamerhand komen er meer en meer dubbel ARR dieren beschikbaar die ook beschikken over de gewenste fokeigenschappen van het ras.
Deze uitzonderingsregeling geldt onder de voorwaarde dat er een fokprogramma wordt opgezet. Dit is binnen een ras namelijk lastig omdat het vaak een kleine populatie is. Import van buiten is cruciaal. Daarbij loopt de sector echter weer op tegen praktische problemen als importproblemen en kosten.

Toelichting van de voorstanders:

- (b) Al circa 5 jaar door inzet van ARR-rammen en 'anders', namelijk jaarlijks rrammen laten onderzoeken. Vanaf dit jaar ook ooilammeren die hij wil aanhouden.
- (d) Hij heeft stamboek Friese melkschapen. Vanaf het begin heeft hij meegedaan met het programma. Vanwege de export wilde hij scrapie-onverdacht en zwoegervrij zijn. Dat

was hij ook als één van de eersten (maar scrapie-onverdacht staat op zich los van de ARR-ARR discussie: onverdachtstatus wordt gegeven op basis van koppenonderzoek).

2.3.1 Wat zijn voor u belangrijke overwegingen bij de selectie van rammen?

TEGENSTANDERS:

- (1) Rastypisch, vlees/gewicht, beenwerk: schapen moeten veel kunnen lopen (herderschapen).
- (2) Raseigenschappen bewaren, bewaken en verbeteren. Deze raseigenschappen zijn: vruchtbaarheid, moedereigenschappen en vitaliteit. Cambridge is een ras wat vorige eeuw is gefokt uit een twaalfstal rassen/halfbreeds.
- (3) Uitgangspunt is de populatie, wat zijn van daaruit bezien de juiste fokrichtingen? Kenmerken waar hij op let: Constitutie: weerstand, sterkte en gezondheid (belangrijk omdat dieren hele jaar buiten lopen) en raskenmerken als beharing, kop kleur.
- (4) Dubbel ARR als uitgangspunt, type (rastype, lang, goed bespied), ontwikkeling, vruchtbaarheid, bespiering.

VOORSTANDERS:

- (a) Afstamming moet goed zijn. Verder is Swifter vooral een gebruiksras dus geen selectie op specifieke raskenmerken zoals kleur, vorm kop etc. Maar als de ooi wat minder beveesd is, dan een ram met meer beveesdheid en als de ooi wat minder vruchtbaar is dan ram met meer vruchtbaarheid. Beveesdheid en vruchtbaarheid zijn belangrijkste kenmerken.
- (b) Dubbel ARR, moeder moet een goede ooi zijn: 'gebruiksooi': functioneel en 5-6 goede worpen gehad hebben, moet goed functioneel (vlot op de benen, geen last van warmte, weerstand) en goed bespied zijn.
- (c) Hij is stamboekfokker dus: functioneel schaap. Functioneel is ruim, probleemloos lammeren en 2 lammeren. Dubbel ARR sowieso.
- (d) Uitgangspunt is dubbel ARR, maar daardoor heeft hij wel compromissen moeten sluiten t.a.v. exterieur en melkgift (de 2 kenmerken waar hij oorspronkelijk meer op let). Als groot risico ziet hij inteelt; het Friese melkschaap is een klein ras; selectie op dubbel ARR maakt de genetische basis erg smal.

Indien resistentie niet genoemd wordt: let u niet op resistentie van rammen?

TEGENSTANDERS:

- (1) Wel dubbel ARR rammen.
- (2) ja maar dat is ondergeschikt aan de hierboven genoemde eigenschappen.
- (3) (Dubbel) ARR is van ondergeschikt belang. Hij zoekt eerst op bovenstaande kenmerken een goede ram en pas dan beoordeelt hij op ARR. Bij enkel ARR kan en zal hij hem gebruiken.

VOORSTANDERS:

- (a) Dubbel ARR is natuurlijk onvoorwaardelijke eis. Echter omdat hij al lang geleden geleidelijk aan is begonnen is dat nooit echt een probleem geweest.

2.3.2 Waar haalt u meestal uw rammen vandaan?

TEGENSTANDERS:

- (1) Duitsland
- (2) Rammen zijn eigen fok. Toen hij begon om deze dieren te fokken importeerde hij rammen uit Engeland (thuisbasis van het ras: ontwikkelt op universiteit van Cambridge). Indien hij in de toekomst weer input van buiten zijn eigen koppel nodig heeft dan zal hij dat weer importeren uit Engeland. De populatie in Nederland is te klein voor hem om geschikte rammen te vinden.

- (3) Vanuit een Nederlandse kudde. Contacten die hij heeft. Vorig jaar heeft hij bijv. drie rammen gekocht o.b.v. goede kenmerken. Die heeft hij laten testen, één was enkel ARR, die heeft hij uiteindelijk gebruikt.
- (4) Bij collega stamboekfokkers.

VOORSTANDERS:

- (a) Erkende fokkers waarvan de rammen getest dubbel ARR zijn.
- (b) Eigen opfok, ook wel aankoop. Dat is uit heel Nederland.
- (c) Bij collegafokkers door heel Nederland.
- (d) In het verleden met name uit Duitsland. Nu komen de rammen uit Friesland, omdat Duitsers niet testen op ARR. Om het risico op inteelt te beperken, laat hij de aan te kopen rammen eerst testen op inteeltpercentage.

Indien gebruik resistente rammen: Hoe ervaart u de kwaliteit van de resistente rammen die u nu gebruikt?

TEGENSTANDERS:

- (1) Minder dan voorheen, gewicht is minder; 120-130 kg t.o.v. 150 en beenwerk is wat minder. Enkele goeie foklijnen zijn niet dubbel ARR, de lijnen die wel dubbel ARR zijn blijken toch in kwaliteit wat achter te blijven.
- (2) Zijn eigen rammen die hij gebruikt zijn goed. In de bredere praktijk ziet hij dat de handel extra gespitst is op dubbel ARR rammen. Er ontstaat handel op dat kenmerk. Gevolg is dat andere raseigenschappen van ondergeschikt belang raken.
- (3) Niet relevant omdat die eigenschappen op de eerste plaats komen. Hem zijn verhalen bekend over Swifters die bij dubbel ARR ingeboet hebben op vruchtbaarheid en gezondheidsproblemen.
- (4) Goed, In begin wel een paar goeie links laten liggen. In zijn eigen koppel heeft hij ook wel wat moeten toegeven. In bepaalde lijnen zijn dieren afgevallen. Dat was vrij lastig voor de selectie omdat er weinig selectie ruimte is met maar gemiddeld 1,4 lam per jaar (is maar 0,7 ram per jaar, waarvan er sowieso ook weer wat afvalt vanwege mindere kwaliteit en als er dan ook vanwege ARR nog wat afvalt blijft er weinig over, vooral in een kleine koppel kan dat slecht uitpakken).

VOORSTANDERS:

- (a) Uitstekend
- (b) Nu goed. Van blauwe Texelaar is de kwaliteit nog wat minder maar dat trekt snel bij. Over twee jaar verwacht hij dat dat weer op niveau is.
- (c) Bijna weer op het oude niveau terug. Daarbij lopen over het algemeen. Blauwe iets achter bij de Witte Texelaars. Blauwe hebben in begin probleem gehad dat er 1) relatief weinig ARR-dieren waren en 2) ook nog de blindfactor moest worden uitgeselecteerd. Hij jureert ook op keuringen ziet dat daar het niveau weer bijna op niveau is van voor het fokprogramma. Wel ziet hij dat sommige koppels minder ver zijn dan andere. Hij gebruikt al vanaf '98 dubbel ARR rammen.
- (d) Door selectie op ARR/ARR heeft hij moeten inleveren op exterieur en melkgift.

2.3.3 Hoe zit het met de beschikbaarheid en de prijs van resistente rammen t.o.v. niet-resistente rammen?

TEGENSTANDERS:

- (1) Beschikbaarheid goed, zelfde
Prijs: iets duurder: 200-300€ duurder voor een topam (totaalprijs € 1900)
- (2) Beschikbaarheid van zijn ras: slecht, maar uitzonderingsregel maakt het wel werkbaar maar dan moet het niet abrupt nu gestopt worden. Alleen als die regel lang genoeg in stand blijft kan de sector in geleidelijkheid overgaan op dubbel ARR. Als het nu stopt komt de houderij alsnog in de problemen door beperkt voorkomen dubbel ARR.
Prijs: dubbel ARR iets duurder: ± € 75 meer voor dubbel ARR ram (totaal ± €375)

- (3) Over de gehele populatie bezien zijn er te weinig beschikbaar. Dit drijft de prijs op; slachtram € 40,-, vorig jaar voor enkel ARR € 160 betaald.
- (4) Tot voor kort veel verschil in prijs en beschikbaarheid (\pm € 150 verschil). Nu zijn er veel meer dieren met dubbel ARR beschikbaar.

VOORSTANDERS:

- (a) Prijs maximaal 100 euro hoger. Beschikbaarheid hoog (omdat in Swifterfokkerij men er al vroeg op is gaan selecteren, al voordat programma verplicht werd).
- (b) Om te verkopen voor de fok moet je wel dubbel ARR hebben. Niet dubbel ARR rammen gaan alleen voor de slacht weg. De beschikbaarheid van dubbel ARR rammen is groot en de prijs is stevig (€250-300) maar wel minder hoog dan in het begin.
- (c) Beschikbaarheid heel goed. Prijs weer 'normaal'.
- (d) Dubbel ARR rammen van het Friese melkschaap zijn zeldzaam, waardoor de prijs buiten proportioneel is. Niet-ARR rammen zijn er veel meer beschikbaar.

2.3.4 Ervaart u verschillen tussen de situatie nu en de beginperiode van het fokprogramma in prijs, beschikbaarheid en kwaliteit van resistente rammen?

TEGENSTANDERS:

- (1) Beschikbaarheid iets groter.
Prijs is moeilijk te vergelijken, is ook erg afhankelijk van vele andere factoren.
- (2) Ja, door stijgende vraag naar dubbel ARR wordt beschikbaarheid minder en prijs hoger. Het aanbod zal op termijn echter groeien. Maar die hogere prijs die jij voor dubbel ARR rammen kan beuren weegt niet op tegen de kosten die hij daarvoor maakt (bloedtappen etc.).
Of de kwaliteit verandert is kan hij moeilijk inschatten omdat hij onvoldoende inzicht heeft in de kwaliteit van de populatie. Hij koopt ook geen rammen aan, waardoor hij daar geen zicht op heeft.
- (3) Hij kan nu enkel ARR gebruiken. Dubbel ARR is zeer beperkt beschikbaar en komt oorspronkelijk uit de zelfde lijn (die mogelijk ontstaan is uit inkruising Texelaar dus met ongewenste niet raszuivere eigenschappen). Wat groot gevaar op levert voor genetische versmalling.
- (4) Het wordt nu steeds makkelijker: prijs lager, beschikbaarheid ruimer en kwaliteit beter. In begin toen de mogelijkheid er nog was, is hij vrij lang doorgedaan met een ram met Q. Langzamerhand kwam er meer beschikbaar van dubbel ARR. Toen is hij ook meer gaan bloedtappen.

VOORSTANDERS:

- (a) De hogere prijs voor dubbel ARR rammen is nu zo goed als weg. Voorheen was dat verschil er wel. Ook in begin was beschikbaarheid en kwaliteit geen probleem omdat Swifterfokkers al begonnen waren met geleidelijk infokken op dubbel ARR.
- (b) Prijs is lager geworden. Kwaliteit + beschikbaarheid is beter geworden na het begin.
- (c) In eerste jaar van verplichting waren dubbel ARR rammen echt veel duurder: 35-40% extra en kwaliteit was wat minder. Nu zijn die verschillen weg.
- (d) Nee, niet echt. Het grote probleem is dat er in de beginperiode slechts enkele ARR-rammen beschikbaar waren. Fokkers hebben toen veelal die rammen gekocht. Gevolg is nu dat overal afstammelingen lopen van die rammen; de bloedlijn wordt te eng. Hij houdt van verspreiding van bloedlijnen.

2.4 Kenmerken van uw koppel

2.4.1 Heeft u uw koppel getest op resistentie (ook wel 'genotypering' of 'bloedtappen' genoemd)?

TEGENSTANDERS:

- (1) Nee, wel elk jaar een steekproef van 10 lammeren laten testen om een beeld te krijgen. De analyse laat hij in Duitsland doen. Dat is veel goedkoper. Sinds 3 jaar.

(2), (3) en (4): ja

VOORSTANDERS:

- (a) Nee, niet de hele koppel.
- (b) Ja, maar niet de gehele koppel.
- (c) Ja
- (d) Elk jaar stuurt hij een schapenkop in voor de scrapieonverdachtstatus (voor de export). Vroeger heeft hij wel bloedmonsters genomen van schapen voor genotypering. Zijn ervaring is dat de kruising tussen ARR-ARR-rammen en ARQ-ARR-ooien relatief slechte resultaten geeft: slechts ongeveer eenderde van de lammeren is vervolgens dubbel ARR. Hij wil eerst weer een grotere schapenstapel opbouwen (met dubbel ARR ram) en vervolgens genotyperen.

Zo ja, sinds wanneer? De gehele koppel?

TEGENSTANDERS:

- (2) Vanaf begin alles getapt, nu alleen de ramlammeren. Constatering probleem; nakomelingen van dubbel ARR ooen en dubbel ARR rammen worden in programma niet erkend als dubbel ARR terwijl ze dat wel zijn!
- (3) Sinds een jaar of drie, in begin alle jonge dieren. Nu niet kosten zijn veel te hoog, alleen de rammen die hij wil gebruiken test hij. Vertrouwen in GD is rond die bloedtesten ook flink gedaald na foute bepalingen en niet antwoorden op vragen. En ook het rare dat dieren in slachthuis toch getest worden op BSE/TSE.
- (4) Sinds '95 of '96, voordat de verplichting er was al vanuit het Stamboek vrijwillig begonnen. We wisten toen al dat het er aan zat te komen. Niet de gehele koppel maar elk jaar de nieuwe generatie.

VOORSTANDERS:

- (a) Wel in het begin de rammen en ooen voor de fok.
- (b) In '99 (voor start programma) op eigen initiatief beginnen met een aantal rammen. Dit jaar voor het eerst ook jonge ooen getest.
- (c) '98. Toen al begonnen met alle ramlammeren testen. In 2002 hele koppel getest (met subsidie) waarna hij alle niet dubbel-ARR ooen heeft opgeruimd.
- (d) Sinds het begin.

2.4.2 In hoeverre is uw koppel nu resistent?

TEGENSTANDERS:

- (1) Van steekproef: 3 jaar geleden 100% dubbel ARR, 2 jaar geleden: 70% en vorig jaar 75%, die 100% zal wel toeval geweest zijn.
- (2) \pm 40% is dubbel ARR van zowel ooen als rammen (2 van de 5)
- (3) 1 oudere ooi dubbel ARR maar daar vermoedt hij dus de invloed van Texelaarinkruising. 2 enkelvoudig ARR ooen en 1 enkel ARR ram.
- (4) Tussen $\frac{2}{3}$ en $\frac{3}{4}$.

VOORSTANDERS:

- (a) Hij denkt helemaal, maar dat interesseert hem niet omdat hij momenteel geen dieren voor de fok weg doet (is niet zwoegervrij). Het enigste wat hem boeit is dat hij nu geen scrapie meer zal krijgen. \pm 20 jaar geleden heeft hij dat gehad en dat was een onprettige ervaring. Daarbij was het duidelijk dat dat vooral slachtoffers van 1 ram eiste.
- (b) Circa 75% dubbel ARR (zowel ooen als rammen).
- (c) Vanaf najaar 2005 100% scrapievrij en ook als zodanig erkend. Bij zowel blauw als wit.
- (d) Hij schat dat circa $\frac{1}{3}$ van zijn schapenstapel dubbel ARR is, de rest is ARQ-ARR.

2.4.3 Wanneer bent u gestart om binnen uw koppel te selecteren op resistente dieren?

TEGENSTANDERS:

- (1) Niet, het enigste wat hij doet is sinds twee ARR rammen gebruiken.
- (2) Vanaf begin via de geleidelijke weg.
- (3) Niet
- (4) Ook sinds '95 of '96 geleidelijk begonnen. In begin ook nog wel dieren met Q aangehouden. Pas sinds 2 jaar is dubbel ARR hard criterium.

VOORSTANDERS:

- (a) Niet, alleen door langzaam met enkel en later dubbel ARR rammen in te kruisen
- (b) Het is geen actieve selectie geweest op dubbel ARR, maar meer via natuurlijk verloop. Jonge dieren die worden aangehouden zijn enkel of dubbel ARR en zo komt er steeds meer dubbel ARR in de koppel.
- (c) 1998.
- (d) Zo laat mogelijk; eigenlijk tot het beleid hem ertoe dwong. Het kost een vermogen om jonge oaien op te ruimen omdat ze niet dubbel ARR zijn.

2.4.4 Welke effecten heeft het fokprogramma gehad voor het 'wegselecteren van dieren' uit uw koppel?

TEGENSTANDERS:

- (1) Geen
- (2) Niet veel vanwege uitzonderingsregel.
- (3) Geen effect. Selecteren gebeurt o.b.v. raskenmerken en eigenschappen.
- (4) Helpt krijgt minder waarde vanwege niet dubbel ARR. Hij heeft een goeie lijn dieren met Q, die zullen uiteindelijk toch allemaal weg moeten. Achteraf gezien is het toch wat snel ingevoerd. Als hij een paar jaar extra had gehad met enkel ARR dan had hij waarschijnlijk minder genetisch verlies gehad.

VOORSTANDERS:

- (a) Eén keer: na dat scrapiegeval heeft hij een bepaalde lijn opgeruimd.
- (b) Er waren enkele stammen (lijnen) in zijn koppel die hele goede prestaties leverden maar waar die Q maar niet uit te krijgen was. Die heeft hij uiteindelijk toch weg moeten doen en dat is nadelig omdat juist deze dieren zo goed presteerden.
- (c) Met de selectie voor het fokprogramma heeft hij wel wat kwaliteit moeten inleveren, maar dat is nu weer helemaal terug. Eenzelfde ontwikkeling ziet hij ook bij andere koppels op keuringen. Alhoewel daar wel mensen zijn die nog wat in te halen hebben.
- (d) Hij exporteert juist de ARR-ARQ dieren (zoals vorig jaar koppel naar Griekenland). Hier krijgt hij een goede prijs voor; ze vragen daar niet naar dubbel ARR, maar wel naar de scrapieonverdachtstatus, en die heeft zijn bedrijf.

2.4.5 Hoe verloopt de afzet van uw resistente schapen (afzetkanaal, prijs, snelheid, etc.) en hoe is dat in vergelijking met niet-resistente schapen (indien van toepassing)?

TEGENSTANDERS:

- (1) Geen verschil, de meeste dieren gaan weg voor de slacht. Slechts een enkel dier gaat voor de fok, die wordt indien gewenst getest en bij positief ARR kan die weg. Soms zijn er ook wel mensen die dieren voor de fok willen en zich niks aan trekken van het hele ARR verhaal.
- (2) Afzet is eigenlijk alleen dubbel ARR. Heel enkele keer gaat er een andere ram weg.
- (3) Paar jaar terug gaven de ARR dieren meer opbrengsten omdat je de meerkosten kon doorrekenen. Nu lukt dat niet. ARR dieren die over mindere raskenmerken beschikken vinden afzet bij mensen die meegaand met beleid zijn.

- (4) Dubbel ARR is absolute voorwaarde bij verkoop voor de fokkerij van Texelaar. Dieren zonder dubbel ARR gaan uiteindelijk alleen voor de slacht. Bij Cambridge is situatie anders: Voor dit ras geldt de uitstelregeling/ontheffing. Hij heeft de indruk dat sommige fokkers van dit ras daardoor achterover leunen en totaal geen rekening houden met dubbel ARR. Dat is echter niet slim omdat het een uitstelregeling is en ze dus uiteindelijk toch die kant op moeten. Verder leert de ervaring dat juist op tijd en geleidelijk beginnen later veel schade (te snel moeten overstappen naar dubbel ARR) kan voorkomen.

VOORSTANDERS:

- (a) Voor eigen bedrijf: Niet dubbel ARR is allemaal voor de slacht. De dieren die hij afzet voor 'leven' gaan naar vermeerderaars die schapen houden voor vlees. Binnen het stamboek merkt hij dat dubbel ARR een duidelijke meerwaarde heeft in internationale afzet. Er is veel vraag naar dubbel ARR rammen en ooiën uit verschillende Europese landen.
- (b) Ooiën worden eigenlijk nooit voor de fok verkocht. Dus een ooi met dubbel ARR heeft voor afzet/verkoop geen meerwaarde.
- (c) Resistent gaat goed. Niet resistent gaat allemaal naar de slacht. Voor fokkerij dient alles 100% dubbel ARR te zijn. Vooral in 2004 was er een hausse op dubbel ARR rammen. Nu is dat minder omdat ze breder beschikbaar zijn.
- (d) Hij heeft meer ARQ-ARR verkocht dan dubbel ARR. Hij heeft nu jonge dubbel ARR rammen, maar verwacht bij het stamboek problemen (met name met inteelt) en deze gaan dus waarschijnlijk naar de slager.

2.4.6 Welke (neven)effecten heeft het fokprogramma gehad voor de kwaliteit van uw koppel? Is bijvoorbeeld de gezondheid en de beveleedheid verbeterd of verslechterd?

TEGENSTANDERS:

- (1) Geen, het weer heeft een veel groter effect op de gesteldheid van zijn koppel die veel buiten is.
- (2) Geen: kwaliteiten zijn behouden door uitzonderingsregeling.
- (3) Typische kenmerken zijn minder geworden omdat veel goede rammen niet zijn en of konden worden ingezet.
- (4) Kan hij niet echt zien.

VOORSTANDERS:

- (a) Geen verandering
- (b) Ingeleverd op 'topkwaliteit' (vooral exterieureigenschappen). Nationaal gezien zat hij bovenin met zijn selectie maar die kwaliteit heeft hij sinds fokprogramma niet meer gehaald.
- (c) Even terug gezakt in kwaliteit, maar dat is nu weer terug.
- (d) Concessies moeten doen op melkgift en interieur.

3 Mening over het fokprogramma

3.1 Wat zijn naar uw mening de voor- en nadelen, de positieve en negatieve kanten van het fokprogramma voor:

TEGENSTANDERS:

- **u persoonlijk/uw bedrijf?**
 - (1) Meer kosten, geen voordelen
 - (2) Nadelen: hoge kosten die niet terugkomen in baten zonder dat er een verbetering in ras plaatsvindt
 - (4) Positief: geen risico op scrapie (alhoewel dat risico toch al nihil was) nadelen: kosten (bloedtappen en selectie: waardevermindering negatieve dieren).

- **de schapensector?**
 - (1) Geen voordelen, overhaaste beslissing, onvoldoende wetenschappelijke onderbouwing waarbij niet alle beschikbare info is meegenomen. Atypische scrapie kan ook bij dubbel ARR dieren voorkomen
 - (2) Aantasting kwaliteit, prijsopdrijvend. Die twee houden verband met elkaar: sommige kleinere houders nemen genoeg met mindere kwaliteit door hogere prijs, die willen geen hoge prijs voor goede ram betalen.
 - (3) In de commerciële sector speelt het nauwelijks. Daar zijn belangen ook anders dan bij de speciale rassen.
 - (4) Nadelen: extra kosten en administratieve rompslomp.

- **de maatschappij?**
 - (3) Maatregelen en de zwaarte daarvan moeten in relatie staan tot de risico's en bedreigingen voor de volksgezondheid. Die relatie is nu volledig zoek. In de schapensector is het scheef t.o.v. wat in de rundersector gebeurt en risico's zijn al zeergeoed ingeperkt door de nu genomen maatregelen op vlak van veevoeding
 - (4) Mogelijk positief richting consument, maar dat is niet een sterk argument. Consument heeft geen benul hiervan en wil echt niet extra betalen voor scrapievrij vlees. EU beslist hoe er verder met verordening gegaan wordt

VOORSTANDERS:

- **u persoonlijk / uw bedrijf?**
 - (a) Voordelen: geen scrapie meer zonder hoge kosten (kosten voor bloedonderzoek ervaart hij als relatief gering). Hoge kosten zijn vooral gemaakt door stamboekfokkers die veel bloed laten prikken en dieren moeten wegdoen. Doe kosten zijn vooral hoog voor mensen die lang hebben afgewacht en nu de laatste jaren veel hebben moeten inzetten om dubbel ARR te worden.
 - (b) Voordelen: meer inkomsten via fokkerij, verkoop rammen. Nadelen: in begin slechte uitgangssituatie (weinig dubbel ARR in koppel) en veel kosten (voor bloedonderzoek).
 - (c) Voordelen: prijs, goede opbrengsten rammen. Of die opwegen tegen gemaakte kosten (bijv. bloedtappen) betwijfeld hij. In ieder geval heeft hij er niet veel aan verdiend. Als mogelijk nadeel ziet hij dat wanneer programma wordt afgeschaft dit prijsvoordeel geheel verdwijnt door aanbod van niet dubbel ARR rammen die van kleine hobbyhouders komen.
 - (d) Nadeel: inteeltrisico en het kost geld.
Voordeel: hij ziet zichzelf als voorloper, wil hier ook voorop lopen, om zo de exportmogelijkheden open te houden. Bestrijding van zwoegerziekte heb je als bedrijf zelf wel direct voordeel bij, scrapie niet, maar hij wil bij blijven, daarom doet hij mee.

- **de schapensector?**
 - (a) Voordeel: we bannen een ziekte uit die erg nadelig is zonder een al te grote inzet
Nadelen: veel geld van de EU te snel opgemaakt, nl: met geld van de EU was bloedonderzoek rammen gesubsidieerd. Die subsidie was zo hoog dat het gratis was. Daardoor zijn onnodig veel rammen onderzocht en was het geld snel op. Als we een beperkte subsidie hadden gehad (bijv fl. 5 eigen bijdrage) was het geld minder snel opgegaan en hadden we langer van het potje kunnen genieten.
Ander nadeel: dat door voortschrijdende kennis er twijfel ontstaat over nut programma.
 - (c) We kunnen nu een product (vlees) verkopen met het label 'gezond' dat heeft altijd een plus. Nadeel is dat je alert moet blijven op mogelijke scrapiegevallen, want het kan elke dag weer ontstaan. Wat goed is, is dat certificaatwaardige bedrijven (scrapievrij) elk jaar weer getest worden.
 - (d) Voor de melkschapenhouderij is dit een slechte zaak. Iedereen wil exporteren; groot risico op inteelt.

- **de maatschappij?**
 - (a) We produceren nu lamsvlees zonder scrapie. Positief voor uitstraling (ook al is de link met Creutzfeldt-Jacob niet hard, maar dat 'snapt' consument toch niet) voedselveiligheid. Ze zijn als Stamboek al benaderd door afnemer om dubbel ARR vlees te leveren (dat is overigens niet door gegaan) dus dat argument leeft wel.
 - (b) Voordeel: voor publiek een goede zaak om dit aan te pakken.
 - (c) Net als hierboven: gezond product.
 - (d) Hij geeft aan rustig een niet-ARR schaap op te durven eten; hij gelooft niet zo in de bijdrage van het programma aan de maatschappij.

3.2 U hebt aangegeven bekend te zijn met de wetenschappelijke achtergronden en onderbouwing van het fokprogramma. Is naar uw mening het fokprogramma hiermee goed onderbouwd? Waarom wel / niet?

TEGENSTANDERS:

- (1) Nee, niet breed genoeg onderbouwd. Het fokprogramma is gebaseerd op een eenzijdig beeld van de wetenschappelijke kennis. De kennis dat dubbel ARR dieren ook besmet kunnen worden met een TSE is niet meegenomen.
- (2) Je moet onderscheid maken in twee dingen:
 - kennis en risico-inschatting ten tijde van opstellen programma. de kennis destijds bood een redelijke onderbouwing voor het programma. Dit, plus een veel hogere inschatting van het risico van scrapie / Creutzfeldt-Jacob bij mensen maakte de aanleiding voor het programma compleet.
 - de kennis, risico-inschatting en ervaring nu: er is meer wetenschappelijke kennis gekomen die ook veel meer wijst in de richting dat dubbel ARR dieren niet resistent zijn tegen alle vormen van TSE. Risico-inschatting is veel anders komen te liggen, er zijn uiteenlopende andere maatregelen om risico's te beperken. Daardoor is het verplichte karakter niet meer te handhaven. De keuze moet aan de schapenhouder zelf blijven.
- (3) Inmiddels is de wetenschappelijke kennis verder dan destijds en nu weten we dat er meerdere scrapievarianten zijn waarvan een aantal ook bij ARR dieren zijn aangetoond. Dit betekent dat o.b.v. voortschrijdend inzicht de onderbouwing van het programma is weggevallen.
- (4) Er is aangetoond dat bij dubbel ARR de vermeerdering van het scrapieprion veel trager gaat dan bij de andere genotypes. De vermeerdering duurt langer dan een schapenleven waardoor de ziekte niet manifest kan worden gedurende een schapenleven. Dit verlaagt de infectiedruk.
De combinatie met ruiming van een koppel bij aantreffen scrapiegeval is zeer goed en moet zo blijven. Hierdoor ondervang je die gevallen die er toch door heen breken. Vroeger was er ook nog het 'koppensysteem'. Hierbij dienden schapenhouders elk jaar een kop voor sectie aan te bieden voor scrapie onderzoek. Echter de schapenhouders zochten altijd een onverdacht schaap uit om er zeker van te zijn als scrapievrij te worden getest. Dit systeem werkt dus niet en gelukkig is het afgeschaft.

VOORSTANDERS:

- (a) Wel omdat 100% zekerheid nooit gegeven kan worden. Er staat ook nergens dat je die 100% zekerheid hebt. Maar je moet toch wat doen. Met dit programma lopen we in Nederland voorop t.o.v. ander landen
- (b) Nee, want de wetenschap is niet eenduidig over nut, noodzaak, onderbouwing. En op basis van die twijfel kun je niet zo'n programma in stand houden.
- (c) Ja. Hij is op de hoogte van de kritische geluiden maar die zijn op hun beurt onvoldoende onderbouwd.
- (d) Hij weet het niet, maar hij gelooft er zelf niet zo in.

3.3 Is uw mening/houding ten aanzien van het fokprogramma anders dan op moment van introductie van het fokprogramma? Zo ja, hoe en op welke punten?

TEGENSTANDERS:

- (1) Ja, hij is nog kritischer/negatiever geworden. Er komt nu namelijk steeds meer wetenschappelijke kennis boven water die het ongelijk van het fokprogramma aantoonst. Hij was altijd al kritisch tegenover dit programma maar dit maakt hem nog meer overtuigd dat het fokprogramma overbodig is.
- (2) Ja, nu kritischer t.o.v. programma omdat door voortschrijdend inzicht in wetenschap de onderbouwing magerder wordt en risico inschatting ook veranderd is. Er zijn maatregelen gekomen om risico's te beheersen die goed werken: onderzoek, apparatuur, logistiek etc.
- (3) Ja destijds speelde het gevaar van BSE en Creutzfeldt-Jacob meer en wisten we minder van de consequenties van het programma. Nu weten we meer over risico's, voorkomen en effectieve maatregelen en is mening veel kritischer/negatiever.
- (4) In de begintijd stonden kosten en het verlies van dieren hem tegen, maar hij was wel overtuigd van belang (voor de sector, consument overheid) en zin om hier aan te werken. Momenteel is de relatie met Creutzfeldt-Jacob ontkracht en ook het risico via veevoer is weg waardoor er eigenlijk geen grond meer is om door te gaan met dit programma. Maar aan de andere kant vindt hij het zonde om dit programma nu aan de kant te zetten omdat er al zoveel in is geïnvesteerd om een ziekte uit te bannen. Nu het geen zoönose meer is zou de verplichting er eigenlijk af moeten en alleen als Stamboeken doorgaan met dubbel ARR.

VOORSTANDERS:

- (a) Nee.
- (b) Ja in het begin was hij overtuigd van nut en noodzaak. Nu groeit zijn twijfel, doordat enerzijds vanuit wetenschap steeds meer tegengeluiden komen en anderzijds de minister zelfs van de winter al geroepen heeft dat hij gaat bezien of we er mee door moeten gaan.
- (c) Nee, vanaf het begin af aan heeft hij het gevoel dat dit de goede aanpak is.
- (d) Nee, we zijn als bedrijf vooruitstrevend. Als men denkt dat dit beter is (en deskundigen hebben zich hierover gebogen), dan doen we mee.

3.4 Hoe kijken uw collega schapenhouders en andere betrokkenen in de sector aan tegen het fokprogramma? Zijn ze voor of tegen, en welke argumenten gebruiken ze?

TEGENSTANDERS:

- (1) Verdeeld, hij kent zowel voor- als tegenstanders. Hij kent bijv. een schapenhouder die scrapie gehad heeft en die is voorstander. Verder geeft hij aan afwijzende meningen te horen van collega's, minpunten zijn administratieve rompslomp, waarom verplicht, vrijwillig zou beter zijn.
- (2) Binnen eigen vereniging alleen maar tegenstanders gelijksoortige argumenten.
- (3) Commerciële schapenhouders die veel geïnvesteerd hebben, zijn bang voor prijsdaling al het weer verdwijnt. Maar dat is korte termijn denken want op termijn met het programma zal door stijgend aanbod die prijs ook dalen.
Hobbyhouders zijn vooral tegen omdat het ingaat tegen insteek van die houder (behoud ras) en hen op onnodige kosten jaagt. De consument betaalt niet extra voor schapenvlees terwijl het wel TSE vrij is. Ook in verhouding tot andere diersoorten wordt de schapensector relatief zwaar (ook wat betreft kosten) aangepakt.
- (4) Veel mensen zien de zin niet meer zo van het programma (zeker de 'wilde' schapenhouders die niets aantrekken van fokkerij of wat dan, die willen hier z.s.m. van af), zeker als EU besluit om niet verder te gaan met de verordening dan heeft het geen zin meer om als NL wel verder te gaan. Wel is het dan zuur van alle gedane investeringen.

VOORSTANDERS:

- (a) Binnen stamboek Swifters veel voor, vooral vanwege economische voordelen.
In platform Stamboeken merkt hij dat tegenstanders alle energie steken om het maar af te schaffen.
- (b) Zowel de stamboekfokkers als vermeerderaars die hij kent zijn bang dat het wordt afgeschaft want dan zijn ze hun investeringen kwijt.
- (c) Merendeel is voor. Argumenten zelfde als hem (bestrijding in belang van gezonde sector/product en economisch motief).
Kleine groep is tegen. Ook bij zijn eigen Stamboek zitten tegenstanders. Wat opvalt is dat deze vooral zijn vertegenwoordigd binnen een groep die zich hebben afgescheiden van Stamboek. Hij denkt dat de afkeer van het programma ook past bij de mentaliteit van die mensen, namelijk: altijd argwanend tegen maatregelen van de overheid en 'moet 't nou zo duur?'
- (d) Hij fokt schapen voor het leven, en dan is het relevant, maar schapenhouders die schapen houden voor het vlees, maakt het allemaal niets uit.

3.5 Aan welke voorwaarden moet volgens u een veterinair programma voldoen om deze verplicht op te leggen aan alle schapenhouders?

TEGENSTANDERS:

- (1) Het moet onomstotelijk vast staan dat met een dergelijk programma het betreffende probleem (aandoening/ziekte) wordt opgelost zonder ongewenste neveneffecten.
Compensatie voor gederfde inkomsten.
- (2) Voorheen was het zo dat GD monopolie had richting veterinair beleid. Als zij wilden dat het zo gebeurde dan deed LNV het zo. Inmiddels moet GD beseffen dat zij dat monopolie niet meer heeft; LNV zal beleid ook moeten baseren op andere partijen. Daarom is hij blij met dit onderzoek.
Praktisch wat betreft het instrument (programma): GD is monopolistisch, voorbeelden: alleen gecertificeerde labs mogen bloed analyseren, geen paspoort. En uit twee erkende dubbel ARR ouders wordt nageslacht niet automatisch erkend, moet alsnog getapt worden of hele bedrijf moet vrij zijn.
- (3) Compensatie voor kosten en wetenschappelijke onderbouwing.
- (4) Moet een humaan risico hebben: zoönose. Dus het algemeen belang moet groot zijn wil het tegen de kosten kunnen opwegen.
Kosten moeten terug komen via meer opbrengsten.

VOORSTANDERS:

- (a) Verbetering gezondheid.
Subsidie erbij.
Weinig kosten. Let op: kosten maken is niet verplicht! De grote meute schapenhouders heeft alleen maar meerkosten van de dubbel ARR rammen (stel 100 per ram meer is 4 euro per ooi) Bloedonderzoek en selectie in de koppel is niet verplicht, alleen als je ervoor kiest om fokrammen te verkopen komt dat erbij maar dat is een afweging die als ondernemer moet maken.
- (b) Er moet geen twijfel over onderbouwing bestaan, moet minimaal 6 jaar duren (dan kunnen investeringen worden terugverdiend), nu loopt het nog maar 2 jaar en wordt al gesproken over afschaffing.
- (c) Het kan pas verplicht zijn als er een duidelijke link is met de volksgezondheid en er dus een algemeen belang is. Bij een verplicht programma moet er ook een subsidie bij om mensen tegemoet te komen.
- (d) Het moet voor de schapenhouder rendabel zijn om mee verder te fokken.
Het moet genetisch niet te eng worden (inteelt).
Maatschappelijke relevantie ziet hij niet zo.

3.6 Voldoet het scrapiefokprogramma aan deze voorwaarden? Waarom wel? Waarom niet?

TEGENSTANDERS:

- (1) Nee beide punten is niet aan voldaan.
- (2) Nee dus.
- (3) Nee, geen compensatie voor kosten en onvoldoende wetenschappelijke onderbouwing. Verder is het niet eerlijk t.o.v. wat er in andere sectoren gebeurt.
- (4) Combi met ruiming is goed, maar de vergoeding daarbij kan alleen als er een verplichting op dubbel ARR geldt.
De draagkracht voor dit programma is weg omdat het humane risico er niet meer is.

VOORSTANDERS:

- (a) Hierop komt geen duidelijk antwoord: Hij geeft aan dat een niet verplicht programma weinig zoden aan de dijk zet. Voorbeeld is zwoegerziekte waarbij we na 30 jaar nog niks zijn opgeschoten.
- (b) Nee!
- (c) Over de eerste zegt hij dat de link met volksgezondheid nooit helemaal bewezen is. Bij BSE is die link bijv. wel duidelijk.
Over tweede: subsidie is er naast gezet, daar heeft iedereen voldoende van kunnen gebruiken.
En er is een uitstelregeling voor 'moeilijke' rassen. Blauwe mochten bijv. ook een jaar later in regeling. Het is goed dat er voor speciale rassen en gevallen uitzonderingsregelingen zijn.
- (d) Hierop komt geen duidelijk antwoord. Hij merkt op dat we in Nederland vromer zijn dan de paus: in alle omringende landen zijn de regels soepeler. Het is een goede zaak dat er voor het Friese melkschaap een uitstelregeling geldt tot 2009. Toch voelen schapenhouders de druk om dubbel ARR rammes te gebruiken, om zo de kosten van koppenonderzoek en monsternames uiteindelijk te kunnen beperken. Dit brengt echter het risico van inteelt met zich mee.

3.7 Op de volgende pagina geven we een aantal stellingen waarover we uw mening vragen. Wilt u aangeven of u het eens dan wel oneens bent met de stelling (1= 'zeer eens' tot 4 = 'zeer oneens' of optie 'weet niet')

Per stelling staat in onderstaand overzicht weergegeven hoeveel tegenstanders (in rood) en hoeveel voorstanders (in groen) voor welke optie hebben gekozen. Onder iedere stelling staat de toelichting die werd gegeven.

Stellingen:	1	2	3	4	?
<p>1. Het fokprogramma is een effectief instrument om de NL schapenhouderij scrapievrij (vanaf respondent 3: TSE-vrij) te krijgen.</p> <p>(1) Geen controle bij schapenhouder. (2) Bij klassieke scrapie eens met stelling bij TSE zeer oneens. (d) Hij is het ermee eens dat er wat moet gebeuren.</p>	2	1	1 1	2	
<p>2. Ik hecht waarde aan het behoud van de oorspronkelijke genetische diversiteit van het eiwit prion gen (ARQ, ARH, VRQ). 100% van de koppel met ARR hoort in 'mijn' schapenras niet thuis.</p> <p>(2) Mee eens omdat er wellicht meer aan VRQ is gekoppeld wat we nu nog niet weten. Dus VRQ niet zomaar weggooien. (3) Wellicht zitten op ARQ, ARH, VRQ waardevolle kenmerken. (d) Zijn grote angst is dat tegen de tijd dat alle Friese melkschapen dubbel ARR zijn, er iets gebeurt waarbij we terug moeten naar een andere bloedgroep. Dat kan dan niet meer. Worden we niet te kwetsbaar?</p>	1	3 1	1	1	1
<p>3. Het selecteren op ARR (scrapievrij) is niets anders dan wat we altijd al in de fokkerij hebben gedaan: namelijk het uitslecteren van ongewenste eigenschappen.</p> <p>(1) Oneens, omdat we in de fokkerij goed weten welke eigenschappen met elkaar gelinkt zijn: bijv. dikke kont met dikke kop. We weten onvoldoende welke eigenschappen gelinkt zijn met dubbel ARR. (2) Dit impliceert dat niet dubbel ARR ongewenst is en dat is pertinent niet zo. (3) Niet ARR is niet per definitie ongewenst. (b) Nee, want het is een criterium dat erbij is gekomen. (d) Dit is opgedrongen, normaal selecteer je alleen op melkgift en exterieur.</p>	2	1	1 1	2 1	
<p>4. Het fokprogramma is onderhand een doel op zich geworden. Vele partijen/instanties /mensen hebben baat bij het instandhouden daarvan.</p> <p>(3) Plus ze lijden gezichtverlies. (4) Het is geen doel op zich. Met tweede deel van de stelling eens. GD is een commerciële club die dit graag in stand wil houden. (a) Dat mensen er baat bij hebben is eigenlijk al grotendeels voorbij. (c) Financieel belang gaat hem hierin te ver. Er is wel een maatschappelijk belang om door te gaan.</p>	1 1	2	2	1	
<p>5. De overheid grijpt met de collectieve verplichting van het fokprogramma op een onacceptabel niveau in op de persoonlijke levenssfeer van schapenhouders.</p> <p>(2) De levenssfeer klinkt wel erg heftig. Die wordt toch vooral bepaald door heel veel andere dingen. (b) Hij neemt het niet zo emotioneel, Uiteindelijk is programma maar onderdeel van veelheid van regels waar je mee te maken hebt. (c) Het is vroeg genoeg aangekondigd. Het is wel acceptabel omdat het ook alleen de verplichting voor ARR rammen heeft. (d) Het heeft impact, maar dat is vooral financieel. Als het zou betekenen dat je dieren moet ruimen dan zou je wel kunnen spreken van 'persoonlijke levenssfeer', maar zover gaat dit niet.</p>	1		2 2	1 2	

Stellingen	1	2	3	4	?
6. Het fokprogramma levert een goede bijdrage aan de vermindering van het risico op de ziekte van Creutzfeldt-Jacob. (2) Nee, het levert mogelijk een bijdrage. (3) Niet aangetoond! (a) Gevoelsmatig in ieder geval wel. (b) Nee, dat is nooit hard gemaakt. (d) Men zegt het en ik geloof het, maar ik begrijp niet waarom in Nederland het drastisch moet. IK kan geen rammen importeren, omdat ik niet weet of die dubbel ARR zijn.	1 2		1 1	2	1
7. Ik vind het gerechtvaardigd een bijdrage te leveren via dit fokprogramma, omdat het algemeen belang dat vraagt. (3) EU heeft een andere insteek gekozen. (4) Oneens met algemeen belang. (a) Hij ziet het niet als morele plicht. (b) Ja, maar met de nodige twijfels. (d) Hij doet 'uit volle borst' mee, maar tegen wil en dank.	1	1 2	1 1	2	
8. Het middel (fokprogramma) is erger dan de kwaal (scrapie, dat maar beperkt voorkomt en geen risico heeft voor de mens) (d) Zachte heelmeesters maken stinkende wonden, maar inteelt is hier wel een gevaar	2	2 1	1	2	
9. Een fokprogramma om scrapie in de schapensector te bestrijden is niet nodig, omdat het gevaar van BSE / Creutzfeldt-Jacob (dat de aanleiding daarvoor vormde) veel minder blijkt dan verwacht. (c) De link scrapie-Creutzfeldt-Jacob is nog onvoldoende duidelijk dus 'weet niet'. (d) Het programma op zich is goed, maar de kosten van het programma per geval van Creutzfeldt-Jacob zijn wel erg hoog.	4	1		1	2
10. Specifieke raskenmerken gaan verloren door het fokken op resistentie tegen scrapie. (2) Niet te beoordelen vanwege uitzonderingsregeling. (4) Nuancering: kunnen verloren gaan. (a) Er is een genetische databank waar 'genen' kunnen worden opgeslagen die dreigen verloren te gaan dus dit argument is niet houdbaar. (b) In zijn situatie is dat wel het geval. (d) Dit hoeft niet als je het programma rustig invoert, maar het risico is aanwezig.	1	1 1	2	1	2
11. Met behulp van het fokprogramma creëren we nu een gezonde schapenstapel in Nederland. (2) Dit is zeer twijfelachtig. (3) Periode is eigenlijk te kort om goed te beoordelen. (4) De ziekte scrapie raken we kwijt, verder weinig toegevoegde waarde.	1	1 1	1 2	2	

Stellingen	1	2	3	4	?
<p>12. Het fokprogramma heeft meerwaarde richting het buitenland.</p> <p>(b) Het kromme hierin is dat bij export van dieren naar buitenland dubbel ARR verplicht is terwijl de eisen van dat land voor eigen houderij veel soepeler zijn dan in Nederland.</p> <p>(d) Alleen de scrapie-onverdacht status heeft meerwaarde, het fokprogramma niet.</p>	1	1	1 1	1 1	2
<p>13. Laten we het fokprogramma vooral in standhouden, want we hebben er al zoveel in geïnvesteerd.</p> <p>(2) Dan kun je nooit iets veranderen.</p> <p>(4) Mee eens, omdat het kwijtraken van scrapie als vervelende ziekte ook veel waard is.</p> <p>(b) Dat kan nooit een argument zijn.</p>	3	1		3 1	
<p>14. Het fokprogramma is geen belemmering om verantwoord te fokken</p> <p>(4) Uitgezonderd enkele rassen</p> <p>(d) Maar het kost wel zorg en geld</p>	3	1 1	1	2	
<p>15. Het fokprogramma nijgt naar genetische manipulatie. Dat vind ik niet goed.</p> <p>(1) Fokken is sowieso genetische manipulatie</p> <p>(2) Op zich is alle fokkerij genetische verandering of manipulatie. Echter het feit dat het nu van overheidswege verplicht wordt opgelegd is een verkeerd uitgangspunt</p> <p>(4) Fokkerij is sowieso genetische manipulatie. Hij heeft daar geen probleem mee.</p> <p>(c) Eerste zin zou kunnen. Tweede deel vindt hij niet te beoordelen.</p> <p>(d) Mijn angst is dat we uiteindelijk nog maar 1 soort qua bloedlijn overhouden en dat er dan vervolgens iets mis gaat.</p>		1 1	1 1	1	2

3.8 Wat is, samengevat, uw eindoordeel: is het programma wel of niet acceptabel?

TEGENSTANDERS:

- (1) Volstrekt onacceptabel.
- (2) Onacceptabel, stoppen met verplichting. Alternatieven: overlaten aan de fokkers zelf of aan de stamboeken (zoals in EU-verordening).
- (3) Niet acceptabel omdat we een niet bestaand probleem willen oplossen hiermee.
- (4) Het is niet acceptabel om het als verplichting op te leggen omdat het risico op overdracht naar humane sector weg is. Je zou op vrijwillige basis verder moeten gaan vanuit de Stamboeken. Scrapie vrij worden is verantwoordelijkheid sector.

VOORSTANDERS:

- (a) Wel acceptabel, het programma is zeer succesvol.
- (b) Niet acceptabel (opmerking interviewer: ondanks dat hij is aangedragen als voorstander, blijkt hij nu dus vooral erg kritisch te staan tegenover programma). Zijn mening is gaandeweg veranderd.
- (c) Wel acceptabel.

3.9 Welke argumenten wegen voor u het zwaarst in uw oordeel over het fokprogramma?

TEGENSTANDERS:

- (1) Ook dubbel ARR dieren kunnen TSE krijgen dus het programma voldoet niet
- (2) Zelf wil hij vooral fokken op behoud en verbetering raseigenschappen. Hij vindt dat pas bij (aangetoond) onverantwoord gedrag de overheid kan ingrijpen. Met andere woorden: stel dat aangetoond is dat VRQ daadwerkelijk onaanvaardbaar risico oplevert dan ingrijpen dat die dieren worden uitgebannen of minder vergaand: bij optreden scrapie bij VRQ dier eigen schuld dikke bult voor ondernemer, is ondernemersrisico.
- (3) Een niet bestaand probleem willen oplossen hiermee.
Er is niet gebleken dat het evt. risico hiermee is te elimineren.
Voor de niet-commerciële houderij heeft het grote consequenties.
- (4) Zie 3.8

VOORSTANDERS:

- (a) Het heeft zo snel zo veel gunstig effect gehad (binnen ± 10 jaar zijn we gekomen tot bijna 100% dubbel ARR met dus een veel minder risico op scrapie) Het is nu eigenlijk vrij makkelijk in stand te houden: gewoon dubbel ARR rammen blijven gebruiken
- (b) De wet. Inzichten zitten niet op 1 lijn. In het begin kwam dat brede inzicht nog niet zo door, maar nu is dat veel meer bekend. Op basis daarvan heeft hij zoiets van 'stop er maar mee'
- (c) Laten we met elkaar de sector scrapievrij krijgen. Schapenvlees wordt grotendeels geëxporteerd. Bij scrapievrij hebben we dan een grote plus omdat dat een goede indruk voor voedselveiligheid geeft. Nu wordt daar nog niet op gelet, maar stel dat dat wel gebeurt dan zit je goed.
Nederland loopt voorop in EU in scrapiebestrijding. Of dat een voordeel is hangt af of die link met Creutzfeldt-Jacob wordt aangetoond. Zo ja, dan is het een voordeel, zoniet dan is dat veel minder een voordeel.

4 Afsluitende vraag: Wilt u nog iets kwijt in het scrapiebestrijdingsprogramma dat u niet in voorgaande vragen kwijt kon?

TEGENSTANDERS:

- (1) Overige opmerking: Hij komt veel in Duitsland, daar hebben ze de EU-verordening rechtstreeks overgenomen: alleen stamboekfokkers zijn daarin verplicht te fokken met dubbel ARR dieren.
In Engeland kiest men er voor alleen VRQ (zeer gevoelige dieren) genotype uit te bannen.
- (2) Verplichtend karakter is bezwaarlijk, waarom wordt dat niet aan de fokker zelf overgelaten zoals bij zwoegerziekte?
- (3) Aanbeveling: maak in toekomstig beleid onderscheid in commerciële en niet-commerciële houderij!
- (4) Het voorkomen van atypische scrapie bij dubbel ARR dieren moet je interpreteren als incidenten. Een vraag waar hij vanuit zijn scriptie nog wel mee zit is: bij dubbel ARR dieren vertraag je de vermeerdering van het scrapieprion. Het prion is aanwezig maar dus niet zichtbaar. Verbloem je dan de aanwezigheid daarvan in de je schapenstapel niet? Aan de andere kant verlaag je hiermee wel duidelijk de infectiedruk.
Plus de combinatie van dit programma met het ruimen (en onderzoeken) van de hele koppel bij constatering van scrapie is goed. Daarmee ondervang je de mogelijke enkele scrapie gevallen die door bij een dubbel ARR dier doorbreken. Er zijn zo'n 13 scrapiestammen.
Het belang van scrapie omdat uit de wereld te helpen is wel aanwezig. Uit onderzoek is gebleken dat in verleden in Nederland 1 of 2 op de 1000 schapen scrapie heeft. Op sommige bedrijven was het echt een probleem: 10% van de schapen met scrapie. Vervelende van deze ziekte is dat het jaren kan duren voordat de ziekte na besmetting zich duidelijk manifesteert. Verloop is sluimerend en 'slijtend'. De voornaamste besmettingsroute is via vruchtwater dus de overdracht is vooral van ooi op lammeren. Op die manier loop je risico dat een gehele lijn besmet raakt.

VOORSTANDERS:

- (a) Naar zijn mening krijgen tegenstanders naar verhouding te veel aandacht in de discussie. Het gros van de schapenhouderij zijn veeboeren die schapen hebben voor erbij en die als enig doel hebben het gras kort houden en wat geld opbrengen als ze naar de slacht gaan. Voor hen speelt deze hele discussie niet.
- (b) De prijs voor onderzoek is € 16,50. Dat is pittig. Stel je bent als bedrijf helemaal dubbel ARR, dan nog moet je ieder jaar onderzoek doen. Dat is overbodig en kost veel geld.

Bijlage 2 Aanwezigen bijeenkomst_____

Aafke Achterhof
Piet Bakker
Lammert Berkhof
Harmen Hoving
Arnoud Kingma
Edgar de Poel
Irma Verduin
Erich Rhose
Jan Smit
Betty Stickers
Leo de Vos
Gerard J. Vreeswijk
J. Wensink
Jan van der Zanden
Carin Rougoor (CLM Onderzoek en Advies)
Anton Kool (CLM Onderzoek en Advies)
Eric Piercy (ministerie van LNV)
Paula Polman (Nederlandse Belangenvereniging van Hobbydierhouders)